

บทที่ ๒

กามคุณ ๕ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

กามคุณ ๕ จำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องทำความรู้จักกับสิ่งเหล่านี้ให้ถ่องแท้ เมื่อเรามีความเข้าใจแล้วจิตเราก็จะสะอาดบริสุทธิ์ ผ่องใส ช่วยนำพาเราน้อมเข้าสู่แนวทางการเจริญวิปัสสนาภาวนา ซึ่งเป็นวิถีทางที่จะช่วยให้เราพ้นจากอำนาจของกิเลสตัณหา อันเป็นตัวยุทธภัยเหตุให้เกิดทุกข์ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงกำหนดหัวข้อในการศึกษาในบทที่ ๒ ดังนี้

- ๒.๑ ความหมายของกามคุณ
- ๒.๒ ประเภทของกามคุณ ๕
- ๒.๓ อุปมาคุณและโทษของกามคุณ ๕
- ๒.๔ เหตุเกิดและเหตุดับของกามคุณ ๕
- ๒.๕ พระสูตรว่าด้วยกามคุณ
- ๒.๖ สรุป

๒.๑ ความหมายของกามคุณ

กาม แปลว่า ความใคร่ เป็นไปได้ทั้งในฝ่ายกุศลและทั้งในฝ่ายอกุศล กามที่เป็นฝ่ายอกุศลนั้น ท่านเรียกว่า กามตัณหา เพราะเป็นตัวตัณหาทำให้เกิดกามหรือกามราคะ ส่วนที่เป็นฝ่ายกุศลนั้นก็คือ อัมมกามา ความเป็นผู้ใคร่ในธรรม ใคร่จะปฏิบัติธรรม ผู้ที่ใคร่ในธรรม ท่านใช้คำว่า อัมมกาโม แปลว่า ผู้ใคร่ในธรรม ซึ่งผู้ใคร่ในธรรมนั้น ท่านกล่าวว่าจะเป็นผู้เจริญส่วนผู้ซึ่งธรรมนั้นจะเป็นผู้เสื่อม เพราะฉะนั้น คำว่า กาม ในคำว่า อัมมกาโม นี้จึงจัดเป็นกุศลธรรม

กามประเภทที่เป็นกามตัณหาหรือกามราคะนั้น ท่านแบ่งออกเป็น ๒ ประการ เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ใน คุหุฏฐกสูตร นิพเทสที่ ๒ ตอนหนึ่งว่า “คำว่ากามทั้งหลายในโลกนี้ ไม่ใช่เป็นของอันนรชนละได้ง่าย” คือ พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ว่า “กามนั้นไม่ใช่ของที่ละได้ง่าย” เพราะว่าปุถุชนนั้นมักจะติดอยู่ในกาม กามในที่นี้ ได้แก่ กาม ๒ ชนิด คือ^๑

^๑ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓/๗., ม.ม. (ไทย) ๒๙/๑/๑.

๒.๒.๑ วัตถุสาม^๒ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสณัมพะ อันเป็นที่ชอบใจ เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาสา แพะ แกะ สุกร ไก่ ช้าง โค ม้า ลา นาทิน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แวนแคว้น ชนบท กองพล คลังและวัตถุเป็นที่ยึดแต่ความกำหนดอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า “วัตถุสาม” ดังนั้น คำว่าวัตถุสามจึงมีความหมายกว้าง คือ สิ่งที่เป็นวัตถุนั้นเอง สิ่งที่เป็นวัตถุสิ่งของ เรียกว่า วัตถุสามทั้งสิ้น ทั้งรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส บ้านเรือน เครื่องใช้ สัตว์เลี้ยง บุคคล นี่เป็นวัตถุสาม คือ สามที่เป็นตัวเป็นตน เป็นวัตถุ เพราะฉะนั้น คำว่า “วัตถุสาม” นี้ ถ้าจะตีความในแง่แรกก็คือ สิ่งที่เป็นวัตถุสิ่งของซึ่งทำให้เราไปติดใจ หรือไปหลงใหลในสิ่งนั้น สิ่งใดที่เราไปติดอยู่ สิ่งนั้นจัดเป็น วัตถุสามทั้งสิ้น

๒.๒.๒ กิเลสสาม^๓ คือตัวจิตของเราที่เป็นตัวใครในด้านสาม ไม่เป็นวัตถุ แต่เป็นความใคร่ ความคิด ความพอใจ ความกำหนด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนดคือความใคร่ ความเพติดเพติดคือความใคร่ในสามทั้งหลาย ความปรารถนาในสาม ความเสนาหาในสาม ความเร้าร้อนในสาม ความหลงในสาม ความติดในสาม บ่วงคือสาม ความประกอบในสาม ความยึดถือในสาม เครื่องกันคือสามฉันทะ สามเหล่านี้ชื่อว่ากิเลสสาม

สามเกิดจากตัวกิเลส ถ้าหากว่าไม่มีจิตไปห้วงไปยึด มันก็เป็นสามไปไม่ได้ มันเป็นเพียง วัตถุเท่านั้นเอง แต่การที่จะเป็นสามไปได้ก็เพราะไปยึดเข้านั่นเอง อย่างเรดำริคือคิดถึงสาม ครุ่นคิดถึงสาม อย่างนี้แหละทำจิตของเราให้หม่นหมองได้ แต่ถ้ามันเป็นเพียงวัตถุ เป็นเพียงสิ่งของ เราไม่ไปติดมัน มันก็เป็นเพียงแต่วัตถุสิ่งของเท่านั้นเอง มันจะสวย จะงาม จะน่ารักอย่างไรก็ตาม หรือแม้แต่บุคคล จะสวย จะงาม จะน่ารักอย่างไรก็ตาม ถ้าใจเราไม่ไปติดไปยึด มันก็ไม่ทำใจเราให้ เศร้าหมองไปได้ เหตุที่ทำให้ใจเราให้เศร้าหมองลงไป คือ เราไปยึดในสิ่งเหล่านั้น เมื่อเราไม่คิดถึง ตัวสามก็เกิดขึ้นในใจของเราไม่ได้

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจักรแก่พระปัญจวัคคีย์ครั้งแรกพระองค์ทรงยกที่สุดโด่ง ๒ ประการขึ้นแสดง ว่าเป็นสิ่งที่นักบวชไม่ควรเสพ คือไม่ควรกระทำ คือ

๑. สามสุขัลลิกานุโยค^๔ การประกอบตนไว้ในทางสาม คือการเกี่ยวข้อ มัวเมาอยู่ด้วย สามทั้งหลาย

^๒ จ.ม. (ไทย) ๒๙/๒/๑., ม.ม. (ไทย) ๒๙/๒/๑.

^๓ จ.ม. (ไทย) ๒๙/๒/๒., ม.ม. (ไทย) ๒๙/๒/๒.

^๔ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒., วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

๒. อัตตภิณฑานุโยค^๕ การทรมานตนให้ลำบาก คือการทำตัวให้เป็นอยู่อย่างลำบาก เจ็บปวด ทรมาน

พระองค์ทรงดีที่สุดทั้ง ๒ ประการนี้ โดยทรงติงามสุขัลลิกานุโยคนั้นว่า หิโน เป็นของต่ำ คมโม เป็นของชาวบ้าน โปถุชนนิโก เป็นของปุถุชน อนริโย เป็นของไม่ประเสริฐ อนตฺตสยฺหิโต เป็นของไม่นำประโยชน์มาให้ ทั้งนี้เพราะว่าพระองค์เองเคยตกอยู่ในกามมาแล้วก็ไม่มีความทุกข์ อนริโย เป็นของไม่ประเสริฐ อนตฺตสยฺหิโต เป็นของไม่นำประโยชน์มาให้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ที่สุดโง่ง ๒ อย่างนี้ว่า บรรพชิตคือนักบวชไม่ควรเสพ

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงชี้ให้เห็นว่า ที่สุดโง่งทั้ง ๒ อย่างไม่ควรเสพ คือ ไม่ควรประพฤติตาม ไม่ควรทำตาม เพราะพระองค์เองได้ปฏิบัติมาแล้วทั้ง ๒ อย่าง ก็ไม่ทรงพบทางตรัสรู้ได้เลย โดยเฉพาะการทรมานตนนั้นไม่มีใครที่จะทรมานยิ่งไปกว่าพระองค์อีกแล้ว เพื่อที่จะชี้ให้คนอื่นเห็นว่า การทำที่สุดโง่งทั้ง ๒ อย่างนี้ ไม่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ได้ เพราะพระองค์ทรงทำและทดลองมาแล้ว เป็นตัวอย่างที่ดี เพราะฉะนั้น การที่ประกอบตนไว้ในสิ่งเหล่านี้ จึงไม่อาจทำให้บุคคลนั้นพ้นทุกข์ได้เลย

๒.๒ ประเภทของกามคุณ ๕

๒.๒.๑ นิยามและความหมายของกามคุณ ๕

กามคุณ แปลว่า คุณของกาม หรือประโยชน์ที่น่าพอใจของกาม หรือความสุข ความโสมนัสอันใด ที่อาศัยกามคุณทั้ง ๕ นี้เกิดขึ้น นี้อีกกามคุณ^๖ สิ่งที่ทำให้เกิดความใคร่^๗ สิ่งที่ถูกพันสัตว์ไว้คือกาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ^๘

ปุถุชนโดยทั่วไปมักตกอยู่ในกามคุณ คือ ตกอยู่ในอำนาจ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่น่าใคร่ น่าพอใจ จึงตกอยู่ในบ่วงของมาร คือ พญามารดักบ่วงเอาไว้ ทำให้เราต้องติดบ่วงของมัน

^๕ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒., วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^๖ อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๒.

^๗ ที.ส.อ. ๑/๕๔๖/๓๓๕.

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/-/๓๔, ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๓๐/๕๓.

มารในที่นี้คือกิเลสที่มันใช้กามคุณเป็นปวงดักเอาไว้ให้เราต้องไปติด กามคุณทั้ง ๕ นี้ เป็นเหยื่อล่อของมาร เหมือนกับเหยื่อซึ่งเบ็ดเกี่ยวเอาไว้ ซึ่งปลาต้องการกินเหยื่อ เมื่อจับเข้าไปในที่สุดก็ติดเบ็ด มนุษย์เราเป็นอันมากก็เหมือนกัน ต้องติดเบ็ดหรือติดปวง อันเป็นเครื่องดักของมาร อีกประการหนึ่ง กามคุณทั้ง ๕ นี้ ท่านเปรียบเหมือนอาหารที่เจือด้วยยาพิษ อันอาหารที่เจือด้วยยาพิษนั้น ถ้าใครบริโภคเข้าไป ก็เกิดอันตรายถึงตายได้ กามคุณทั้ง ๕ นี้ก็เหมือนกัน เหตุที่เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง แย่งชิงฆ่าฟัน ปล้นสะดมภ์ แกร่งแย่งแข่งขันกัน ส่วนใหญ่ก็เพราะแย่งกามคุณกัน มนุษย์จึงเดือดร้อนเป็นอันมาก

๒.๒.๒ ประเภทของกามคุณ ๕

กามคุณ ทั้ง ๕ ประการนี้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย ที่น่าใคร่ น่าพอใจ^๙ นั้น ถือว่าเป็นกาม คำว่า “กาม” คือสิ่งที่น่าใคร่ น่าพอใจท่านเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า “เป็นกามคุณ”ดังมีพระพุทธพจน์ในนิพเพธิกสูตร ว่าด้วยธรรมบรรยายชำแรกกิเลส กล่าวไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า กามคุณ ๕ ประการนี้ คือ ๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด ๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ ๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ฯลฯ ๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ฯลฯ ๕. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด ...ภิกษุทั้งหลาย แต่สิ่งเหล่านี้ ไม่เรียกว่ากาม สิ่งเหล่านี้ เรียวกามคุณในอริยวินัย”^{๑๐}

รายละเอียดของกามคุณ ๕ ประการ

๑) รูป

รูป ในคัมภีร์อรรถกถา (แปล) ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับรูปไว้ว่า “รูปยตีติ รูป ชื่อว่ารูป เพราะอรรถว่า ย่อมให้ปรากฏ อธิบายว่า รูปเมื่อถึงวิการแห่งวรรณะ ย่อมแสดงสภาวะของตนไปสู่หทัย”^{๑๑}

ในคัมภีร์ลักขณาติงคกแห่งปรมัตถธรรมได้ให้ความหมายของรูปไว้ดังนี้

^๙ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๘-๔๐๙/๔๔๓-๔๔๕.

^{๑๐} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๒.

^{๑๑} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๘๘/๑๖๓.

๑.๑) วจนตถิ รูปยติ ทพพิ ปกาเสตติ = รูปิ รูปิไดย่อมแสดงวัตถุสิ่งของรูปร่าง
 สันฐานให้ปรากฏ ฉะนั้น รูปนั้นจึงชื่อว่า รูป ได้แก่ รูปารมณ

๑.๒) ลกขณิ จกขุปฏิพนฺนลกขณิ = มีการกระทบกับจักขุประสาทเป็นลักษณะ

๑.๓) รสํ จกขุวิญญานสส วิสยรสํ = มีความเป็นอารมณ์ให้จักขุวิญญานเป็นกิจ

๑.๔) ปจฺจุปฺภูจฺจํ ตสฺเสว โคจรปจฺจุปฺภูจฺจํ = มีความเป็นอารมณ์ของจักขุวิญญาน
 นั้นนั่นเองเป็นผล

๑.๕) ปทฺฐจฺจํ จตฺตมฺหาภูตปทฺฐจฺจํ = มีมหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุใกล้^{๑๒}

รูป คือ ธรรมชาติที่มีลักษณะเสื่อมสิ้นสลายไป รูปไม่สามารถรับรู้อารมณ์ได้ แต่เจตสิกรับรู้
 อารมณ์ได้ เสื่อมสิ้นสลายตัวได้ ซึ่งมี ๒๘ รูปด้วยกัน ในคนหนึ่งก็จะมี ๒๗ รูป แต่มันต่างกันอยู่
 ระหว่างผู้หญิง ผู้ชาย คือ ภาวรูป ในระหว่างอิตถิภาวรูป รูปของความเป็นผู้หญิง กับปรีสภาวรูป รูป
 ของความเป็นชาย ซึ่งมีอยู่ในเซลล์ทั่วร่างกาย ผู้ชายก็มีเฉพาะปรีสภาวรูป ผู้หญิงก็มีเฉพาะอิตถิภาวรูป
 แต่รวมผู้หญิงผู้ชายแล้ว ก็เป็น ๒๘ รูป

รูปธรรม ชั้นทั้ง ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน อาศัยซึ่งกันและกัน
 ตามลำดับการเกิด การดับของปฏิจจสมุปบาท รูป หรือ รูปธรรม เป็นส่วนกาย นาม หรือ นามธรรม ทั้ง ๔
 ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน เป็นส่วนใจ มีทั้งกาย และใจ จึงจะเป็นชีวิต รูปทุกรูป
 ประกอบด้วยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่คุมกันเป็นร่างของสิ่งทั้งหลาย เมื่อรูปใด ๆ
 ไรซึ่งนามธรรม คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน หรือรู้จักกันโดยทั่วไปว่า "ตาย" แล้วนำไปเผา
 รูปนั้นจะเหลือเพียงเถ้าธุลี คือกลับไปเป็นดินเช่นเดิม หากยังไม่ตาย ยังมีนามธรรมอยู่ เราจะสังเกตความ
 เป็นธาตุดินได้จากการขีดผิวกาย จะเห็นเซลล์ของผิวหลุดร่อนออกมาเรียกกันโดยทั่วไปว่า ขี้โคล
 สังเกตความเป็นธาตุลมได้จากลมหายใจที่ผ่านเข้าออกทางจมูก สังเกตความเป็นธาตุน้ำได้จากการ
 ที่มีน้ำออกจากร่างกายเป็นปัสสาวะ เหงื่อ น้ำตา น้ำลาย ฯลฯ และ สังเกตความเป็นธาตุไฟจาก
 อุณหภูมิที่มีอยู่ในร่างกาย เป็นต้น นอกจากจะประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ แล้ว “รูป” ยังประกอบไปด้วย
 อากาโร ๓๒ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต
 ปอด ไข่มดไข นัยยะ อารมณ์ใหม่ อาหารเก่าเยื่อในสมอง น้ำดี น้ำเสลด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ

น้ำมันชั้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำมูตร (ปัสสาวะ) อากา ๓๒ นี้ ได้มีการกล่าวไว้ในบทสวดมนต์ ภายคตาสติภาวนาอันเป็นบทสวดสำหรับพิจารณากายมาแต่สมัยพุทธกาล

ดังนั้น รูป หรือ รูปธรรม อันเป็นส่วนของร่างกาย มีความยาว ๑ วา ความกว้าง ๑ ศอก หน้า ๑ คืบ เรียกว่า “มนุษย์” นี้ ประกอบด้วยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ และอากา ๓๒ และในทางวิทยาศาสตร์เรียกรูปธรรมว่า รูปร่าง รูปกายและอธิบายว่ารูปร่างกายนี้ ประกอบด้วยธาตุ คาร์บอน ออกซิเจน และไฮโดรเจน

รูปที่เห็นด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ยกตัวอย่าง กามคุณข้อที่ ๑ คือรูป คนต้องการได้รูปที่ดี ๆ เช่น อยากจะเห็นคู่ครองที่มีรูปสวย รูปหล่อ อยากเห็นดอกไม้สวย ๆ อยากเห็นวิวธรรมชาติที่สวยงาม ๆ เห็นท้องทะเลที่สวยงาม ๆ เห็นถ้ำที่สวยงาม ๆ อะไรที่สวยงามก็ชอบดูสิ่งนั้น ก็ทำให้จิตใจของเราไปติดอยู่ เห็นเหยื่อให้จิตไปติดอยู่ในสิ่งเหล่านั้น แล้วคนเราก็ต้องเสียเงินเสียทองเพราะกามคุณข้อนี้เป็นอันมาก เช่น ต้องการได้รถยนต์ที่สวยงาม ๆ งาม ๆ เท่าไรก็ต้องซื้อ ก็ลำนก็ต้องซื้อ เสื้อผ้าสวย ๆ งาม ๆ อะไรที่สวยงาม ๆ งาม ๆ ดี ๆ ยอมหามาหมดไปเท่าไรก็ต้องยอมการดูภาพยนตร์ ดูโทรทัศน์ ดูรายการต่าง ๆ ดูโชว์ต่าง ๆ เพื่อต้องการให้เป็นอาหารตา คือ ให้ตาได้กินอาหารเท่านั้นเอง มนุษย์ก็ต้องเสียเงินเสียทองเป็นจำนวนมาก นี่ก็เพราะว่าไปติดอยู่ในบ่วงของมาร ซึ่งใช้เหยื่อล่อทางตาเป็นกามคุณข้อที่ ๑ ซึ่งมนุษย์ต้องติดอยู่ในสิ่งเหล่านี้เป็นจำนวนมาก แต่ท่านผู้รู้หรือนักปราชญ์ทั้งหลายหาติดอยู่ไม่ เมื่อสิ่งที่น่าพอใจเกิดขึ้นท่านก็ไม่ยินดี เมื่อสิ่งที่ไม่น่าพอใจเกิดขึ้นท่านก็ไม่เสียใจ แต่สำหรับปุถุชนทั่วไปนั้น พอได้สิ่งที่ดีก็รู้สึกดีใจ เพลิดเพลิน พอได้เห็นรูปที่ไม่ดีก็รู้สึกสะอิดสะเอียน น่าเกลียด หรือไม่พอใจ ก็เกิดความทุกข์ขึ้น พระอริยเจ้าท่านเห็นสิ่งเหล่านี้ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เพราะท่านไม่ติด

๒) เสียง

เสียง ในคัมภีร์อรรถกถา (แปล) ฉบับมหาหมกุฎราชวิทยาลัย ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับเสียงไว้ว่า “สพฺพตฺติ สทฺโท ชื่อว่า สัทท เพราะอรรถว่า ออกไป คือ เปล่งออกไป”^{๑๓}

ในคัมภีร์ลักขณาทิจตุกแห่งปรมัตถธรรมได้ให้ความหมายของเสียงไว้ดังนี้

๒.๑) วจนตถํ สพฺพตฺติ โสตฺวิญญะยภาวํ คจฺจตฺติ = สทฺโท รูปใดย่อมถึงสภาพที่ทำให้โสตฺวิญญานรู้ได้ ฉะนั้น รูปนั้นจึงได้ชื่อว่า สัททะ ได้แก่ สัททารมณ

๒.๒) ลกฺขณํ โสตฺปฏฺนหนนฺลกฺขณํ = มีการกระทบกับโสตปสาทเป็นลักษณะ

^{๑๓} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๙๘/๑๖๓.

๒.๓) รส โสตวิญญานสูตร วิสยรส = มีการทำอารมณ์ ได้แก่ โสตวิญญานเป็นกิจ

๒.๔) ปจจุปฏฐานิ ตสเสว โคจรปจจุปฏฐานิ = มีความเป็นอารมณ์แก่โสตวิญญานนั้น
นั่นเองเป็นผล

๒.๕) ปทภูฐานิ จตุมหาภูตปทภูฐานิ = มีมหาภูตรูปเป็นเหตุใกล้ ^{๑๔}

เสียงคือสิ่งที่กระทบทางหู สิ่งที่เป็นปรมาณูก็คือเสียงกับสภาพได้ยิน เสียงก็เป็นคลื่น
ปรมาณู ผ่านมากระทบกับประสาทหู ประสาทหูเป็นรูป เป็นฝ่ายรับ เสียงเป็นรูปเป็นฝ่ายกระทบ
พอกระทบกันแล้วจึงเกิดวิญญาน เกิดความรู้ขึ้น วิญญานหรือจิตที่เกิดทางหู จึงเรียกว่า โสต
วิญญานจิต คือสภาพได้ยิน ฉะนั้นเสียงเป็นรูป ได้ยินเป็นนาม เสียงกับได้ยินคนละอย่าง เสียง
เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ได้ยินเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ฉะนั้นขณะได้ยินเสียงถ้าสติระลึกถึงก็จะ
กำหนดสภาพได้ยินได้ถูก แต่ก็ขอเสนอไว้ว่า กำหนดมาที่สภาพการได้ยิน เพราะถ้ากำหนดไปที่เสียง
มักจะไปสู่สมมติบัญญัติง่าย จะไปนึกว่าเสียงนั้นเสียงใคร เสียงคนเสียงสุนัขเสียงแมว เสียงนก
เสียงเรือ นั้นเป็นสมมติบัญญัติอารมณ์ แต่ถ้าเรากำหนดสภาพได้ยิน ได้ยินก็ตัดสมมติบัญญัติออกไป
ก็คือ เป็นปรมาณู ถ้าเลยไปแล้วเราบังคับไม่ได้ บังคับจะไม่ให้เลยไปเป็นเสียง รู้ว่าเป็นเสียงคนเสียงสัตว์
เราบังคับไม่ได้เลย เพราะความไวของจิต พอจิตไปรู้ว่าเป็นเสียงคนเสียงสัตว์ มีความหมายอย่างนั้น ๆ
แสดงว่าขณะนั้นอะไรกำลังปรากฏ ปรมาณูอะไรกำลังปรากฏ ก็คือจิตทางใจกำลังปรากฏ ไม่ใช่จิต
ทางหูแล้วจิตทางใจรับช่วงมาทางใจไปรับรู้เป็นเรื่องราวต่าง ๆ ความหมายของเสียงนั้น ถ้าสติ
เกิดขึ้น สติจะต้องกำหนดปรมาณูตามหลักการของพุทธศาสนา ก็ต้องกำหนดที่ใจ ในขณะแรกได้ยิน
เสียงกำหนดที่หู ได้ยินหนอ ๆ แต่เลยไปรู้ว่าเป็นเสียงคน เสียงสัตว์ กำหนดมาที่ใจ ใจคิดนึกไปถึง
บัญญัติ ก็ให้กำหนดมาที่ใจ ก็จะตัดอารมณ์บัญญัติออกไป ^{๑๕}

เสียงที่ได้ฟังด้วยโสต คือ ได้ฟังด้วยหู อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก
ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด มนุษย์ชอบการฟังเสียงที่ไพเราะ เช่น เสียงดนตรี
เสียงนกร้อง เสียงคนพูดจาไพเราะอ่อนหวาน มนุษย์หรือสัตว์เป็นจำนวนมากต้องตายเพราะเสียงที่
ไพเราะ บางคนที่มาหลอกเราเขาก็ใช้เสียงที่ไพเราะมาหลอกเอา ฉอเลาะเอา ต้องการให้เราติด
เหยื่อของเขาบางคนต้องเสียเงินเสียทองเพื่อไปฟังดนตรี อยู่ไกลเท่าไรก็เอา บางทีไปถึงต่างประเทศ
ไปฟังดนตรีที่ไพเราะ ฟังเสียงที่ไพเราะ แม้แต่เครื่องเสียงที่แพงขนาดไหนก็ซื้อมาเพื่อสนองความ

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน พระมหาถวัลย์ ญาณจารี, **ลักษณะกิจทุกแห่งปรมัตถธรรม**, หน้า ๓๔.

^{๑๕} พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรสี), **วิปัสสนาภูมิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร:
บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐.

ต้องการแห่งต้นหา คือความอยากของตน ก็เป็นเหตุให้ติดบ่วงของมารคือเสียง มารคือกิเลส
 ติดบ่วงโดยใช้เสียงดักมนุษย์ไว้ เราจึงไปติดบ่วงของมารคือเสียง

๓) กลิ่น

กลิ่น ในคัมภีร์อรรถกถา (แปล) ฉบับมหาวิทยาลัย ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ
 เสียงไว้ว่า “คนธยตีติ คนโธ ชื่อว่า คันธะ เพราะอรรถว่า ส่งกลิ่น คือยอมแสดงที่อยู่ของตนให้
 ปรากฏ”^{๑๖}

ในคัมภีร์ลักขณาที่จตุกแห่งปรมัตถธรรมได้ให้ความหมายของกลิ่นไว้ดังนี้

๑) วจนตถิ คนธยตีติ = คนโธ อตตโน วตถิ สูจยตีติ อตโธ รูปไดย่อมพึงตลบ
 อธิบายว่า ย่อมชี้ที่อยู่อาศัยของตนให้ปรากฏ ฉะนั้น รูปนั้นจึงได้ชื่อว่า คันธะ ได้แก่ คันธารมณ์

๒) ลกขณิ ฆานปฏินนลกขณิ = มีการกระทบกับฆานปสาทเป็นลักษณะ

๓) รสสิ ฆานวิญญานสสุ วิสยรสสิ = มีการทำอารมณ์ ได้แก่ ฆานวิญญานะเป็นกิจ

๔) ปจจุปฏจจัน ทสเสว โคจรปจจุปฏจจัน = มีความเป็นอารมณ์แก่ฆานวิญญานนั้น
 นั่นเองเป็นผล

๕) ปทฏจจัน จตุมหาภูตปฏจจัน = มีมหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุใกล้^{๑๗}

จมูก ก็มีกลิ่น มีการรู้กลิ่น มีประสาทจมูก กลิ่นก็เป็นน้ำมันระเหย เป็นรูปชนิดหนึ่งมา
 กระทบกับประสาทจมูก แล้วก็เกิดการรู้กลิ่น ตัวกลิ่น ตัวประสาทจมูกเป็นรูป ตัวรู้กลิ่นเป็นนาม แต่เมื่อ
 เราารู้ไปว่า กลิ่นนั้นเป็นกลิ่นอะไร กลิ่นน้ำหอม น้ำหอมยี่ห้อโน้นยี่ห้อนี้ กลิ่นผลไม้ นี่เป็นบัญญัติ เป็นสมมติ
 ตัวที่เป็นปรมัตถ์คือกลิ่น ลักษณะของการรู้กลิ่นน้ำหอม กลิ่นซากศพ แสดงว่าไม่ใช่รู้กลิ่นเกิดขึ้นไม่ใช่จิต
 ทางจมูกเกิดขึ้น แต่เป็นจิตทางใจจิตทางใจที่ไปคิดสู่สมมติบัญญัติ สติก็ต้องรู้มาที่ใจก็เป็นอันว่า ขณะใดที่
 จิตไปรู้สมมติบัญญัติ ให้กำหนดมาที่ใจ อันนี้มีความสำคัญ ในขณะที่ปฏิบัติไปถึงระดับหนึ่งที่เข้าไปสู่
 ความว่าง ผู้ปฏิบัติถ้าไม่เข้าใจเรื่องปรมัตถธรรมเรื่องจิตแล้วก็จะไม่ก้าวหน้าทางการปฏิบัติ คือจะไปอยู่กับ
 ความว่าง เพราะความว่างก็เป็นสมมติบัญญัติเช่นการกำหนดลมหายใจ กำหนดลมหายใจเข้า กำหนดลม

^{๑๖} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๔๘/๑๖๓.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน พระมหาถวัลย์ ญาณจารี, *ลักขณาที่จตุกแห่งปรมัตถธรรม*, หน้า ๓๔.

หายใจออก กำหนดมากเข้า สมนั้นจะละเอียด ๆ พอละเอียดมากเข้า ไม่รู้สึกแล้ว และความรู้สึกทางกายก็ไม่มี ความรู้สึกทางจุมูกก็ไม่มี ละเอียดมากจิตมีสมาธิแล้ว รูปจะละเอียด พอรูปละเอียดเข้าไป รับรู้ไม่ได้แล้ว ลมหายใจไม่รู้สึก ความว่างจะเข้ามาแทนที่ จิตก็เข้าไปรู้สึกกับความว่าง แต่ใจสงบ เย็น แต่มีความว่างเป็นอารมณ์ มันก็ไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพราะความว่างนั้น ก็คือสมมติบัญญัตินั่นเอง ที่นี้เราก็จำไว้ว่า ความว่างเปล่าเป็นสมมติบัญญัติอย่างหนึ่งจะไม่มีลักษณะของความเกิดดับอะไรเลย เมื่อภาวะอย่างนั้นเกิดขึ้น ก็จะต้องย้อนมาดูที่ตัวที่ไปรู้ ความว่าง คือ ตัวจิต ผู้ปฏิบัติมักจะมีปัญหาว่า ทำไม่ได้ ได้แค่ไปอยู่กับความว่าง จะบอกให้กำหนดจิต ก็กำหนดไม่ถูก ย้อนดูจิตไม่ถูก แม้จะอธิบายว่า จิตคือตัวรู้ อารมณ์ บางคนก็ไม่สามารถจะเข้าใจได้ ฉะนั้นการฝึกฝนที่แรก ก็ต้องพยายามเรียนรู้เรื่องจิตไว้ด้วย จิตที่ไปรู้สมมติบัญญัติที่กำหนดไว้ที่จิต นอกจากทางจุมูกแล้วก็ทางลิ้น^{๑๘}

จุมูก ชอบสุดตมกลิ่นในอากาศ เหมือนนกชอบโผบินไปในอากาศ^{๑๙} นั่นคือธรรมชาติของจุมูก และแน่นอนว่ามนุษย์นั้นชอบตมกลิ่นหอม เหมือนว่าแมลงวันชอบของเหม็น ผีเสื้อหรือผึ้งชอบเกสรดอกไม้ฉะนั้น

๔) รส

รส ในคัมภีร์อรรถกถา (แปล) ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับรสไว้ว่า “รสนติ ตํ สดฺตาติ รโส ชื่อว่า รส เพราะอรรถว่า เป็นที่ยินดี คือเป็นที่ชอบใจของสัตว์ทั้งหลาย”^{๒๐}

ในคัมภีร์ลักษณะทิจตูกะแห่งปรมัตถธรรมได้ให้ความหมายของรสไว้ดังนี้

๔.๑) วจนฺตถํ รสนติ ตํ สดฺตาติ รโส อสฺสาเทนฺตติ = วตถุ สัตว์ทั้งหลายย่อมชอบใจลิ้ม ความว่าย่อมพอใจซึ่งธรรมชาตินั้น ฉะนั้น ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่า รส ได้แก่ รสอารมณ์

๔.๒) ลกฺขณํ ชิวหาปฏินฺทลฺกฺขณํ = มีการกระทบกับชีวหาปสาทเป็นลักษณะ

๔.๓) รสํ ชิวหาวิญญานสฺส วิสยรสํ = มีการทำอารมณ์ ได้แก่ ชิวหาวิญญานเป็นกิจ

^{๑๘} พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรสี), **วิปัสสนาภูมิ**, หน้า ๔๑.

^{๑๙} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **มหาสติปัฏฐานสูตร**, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม, ป.ธ. ๙, M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ, พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ไทยราษฎร์การพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๘๔.

^{๒๐} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๙๘/๑๖๓.

๔.๔) ปจฺจุปฺภูจฺจํ ตสฺเสว โคจรปจฺจุปฺภูจฺจํ = ความเป็นอารมณ์แก่ชีวหาวิญญาน
นั้นนั่นเองเป็นผล

๔.๕) ปทฺฐจฺจํ จตฺตมฺหาภูตปทฺฐจฺจํ = มีมหาภูตรูปเป็นเหตุใกล้^{๒๑}

ทางลื่น มีประสาทลื่น แล้วมีรสกระทบลื่น ต่อจากนั้นมีตัวรู้รสเกิดขึ้น คือปรมัตถธรรม
รสต่าง ๆ เป็นปรมัตถ์ แต่พอรู้ว่าเป็นรสแฉะไก่อ่ แฉะหนืด รสผลไม้ เป็นบัญญัติทั้งหมด ตัวที่เป็นปรมัตถ์คือ
รสต่าง ๆ รู้ว่าเป็นรสอะไร ตัวที่ไปรู้รสเป็นนามหรือเป็นจิต รสต่าง ๆ เป็นรูป รู้รสเป็นนาม รสกับการรู้รส
คนละอย่างกัน ประสาทลื่น ภายนอกก็คือ รสายนะ ได้แก่รสต่าง ๆ เป็นรูปธรรมทั้งคู่ กระทบกันก็ทำให้
เกิดการรู้รสขึ้น สภาพรู้รสนั้น เป็นมโนยตนะ เป็นจิตที่เกิดขึ้นที่ลื่นทำหน้าที่รู้รส รสก็อย่างหนึ่ง รู้รส
ก็อย่างหนึ่ง รสนั้น เป็นรูป รู้รสนี้เป็นนาม รสก็เป็นรสต่าง ๆ ไม่รู้ว่าเป็นรสอะไร ปรมัตถธรรม แฉะรสต่าง ๆ
ไม่รู้ว่าเป็นรสแฉะนั้นแฉะนั้น รสขม รสอะไรต่าง ๆ แฉะรสเท่านั้น นั่นคือปรมัตถ์ ก็ทำสติดะลิกรู้ เวลากินข้าว
รสกระทบลื่น ระลึกรู้สภาพรสรู้รส แต่เมื่อเลยไปสู่สมมติบัญญัติรู้ว่า รสนี้เป็น รสเค็มเป็นต้น เราก็รู้มารู้ที่
ใจ คือมโนยตนะ ตัวจิตที่เกิดขึ้นที่ใจที่ไปคิดนึกให้รู้ว่าเป็นสมมติบัญญัติต่าง ๆ แล้วถ้าสภาวะธรรมเลยไปสู่
ความพอใจไม่พอใจ ชอบใจไม่ชอบใจ ก็กำหนดรู้ความพอใจไม่พอใจ อันไหนไม่ชอบก็กำหนดรู้ความ
ไม่ชอบใจ ซึ่งเป็นธัมมายตนะเกิดขึ้น

รสที่จะรู้ได้ด้วยลื่น อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกาม เป็น
ที่ตั้งแห่งความกำหนัด รส คือ สิ่งที่ได้รับรู้ได้ด้วยลื่นของเรา มนุษย์เรานี้ติดในรสเป็นจำนวนมาก เช่น
ติดรสของอาหาร ติดรสของสุรา ติดรสของเครื่องดื่ม บางทีรับประทานอาหารในบ้านก็ไม่พอใจ
ต้องไปรับประทานนอกบ้านไกล ๆ บางทีไปถึงต่างจังหวัดก็มี เพื่อที่จะให้ได้ความอร่อยแฉ่ลิ้น
ความสุขแฉ่ลิ้นเท่านั้นเอง เพราะต้องติดในรสนี้เอง บางคนก็ต้องติดยาเสพติด เพราะติดอยู่ที่รส
ของมัน นี่ก็ติดบ่วงของมารเช่นกัน

๕) โผฏฐัพพะ

โผฏฐัพพะ ในคัมภีร์อรรถกถา (แปล) ฉบับมหาวิทยาลัย ได้ให้ความหมาย
เกี่ยวกับโผฏฐัพพะไว้ว่า “มุสฺสียติติ โผฏฐัพพํ ชื่อว่า โผฏฐัพพะ เพราะอรรถว่า อันกายย่อม
ถูกต้อง”^{๒๒}

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน พระมหาถวัลย์ ญาณจารี, ลักษณะที่จับคู่แห่งปรมัตถธรรม,
(กรุงเทพมหานคร:พิมพ์ที่รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๓๔), หน้า ๓๔.

^{๒๒} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๘๘/๑๖๓.

ในคัมภีร์ลักขณาที่จดทุกแห่งปรมัตถธรรมได้ให้ความหมายของสัมผัสสะไว้ดังนี้

๕.๑) วจนตถิ ผุสิตพพนติ = โผฏฐัพพ รุปใดกายปสาทพึงถูกต้องได้ ฉะนั้น รูปนั้นจึงชื่อว่า โผฏฐัพพะ ได้แก่ ปฐวี เตโช วาโย โผฏฐัพพารมณ

๕.๒) ลกขณิ กายปฏินนลกขณิ = มีการกระทบกับกายปสาทเป็นลักษณะ

๕.๓) รสสิ กายวิญญานสส วิสยรสสิ = มีการทำให้เป็นแก่ กายะวิญญานเป็นกิจ

๕.๔) ปจจุปฏฐานิ ตสเสว โคจรปจจุปฏฐานิ = มีความเป็นอารมณ์แก่กายวิญญานนั้นนั่นเองเป็นผล

๕.๕) ปทฏฐานิ จตุมหากูตปทฏฐานิ = มีมหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุใกล้^{๒๓}

ทางกายในร่างกายจะมีกายปสาท การรับรู้โผฏฐัพพารมณ สิ่งที่จะมากระทบกายเรียกว่า โผฏฐัพพารมณ แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑) ปฐวีโผฏฐัพพารมณ

๒) เตโชโผฏฐัพพารมณ

๓) วาโยโผฏฐัพพารมณ

ปฐวีโผฏฐัพพารมณ^{๒๔} คือ ลักษณะของดิน ปฐวีหมายถึงธาตุดิน ลักษณะของดินจะมีลักษณะแกร่งแข็ง ฉะนั้นขณะสิ่งใดที่มากระทบกายเป็นความแค้นแข็ง เช่น เรานั่งสัมผัส โต๊ะเก้าอี้ รู้สึกแข็ง ความแข็งนั้น เป็นลักษณะของธาตุดิน เป็นรูป ตัวที่รู้สึกแข็งเป็นจิต จัดเป็นนามธรรม กายปสาทที่รับความแข็ง คือรูป ตัวความแข็งเป็นรูป ตัวรู้สึกแข็งเป็นนาม แข็งก็อย่างใด รู้สึกแข็งก็อย่างใด แข็งเป็นรูป รู้สึกแข็ง เป็นนาม

เตโชโผฏฐัพพารมณ^{๒๕} ก็คือไฟ ไฟมีลักษณะร้อนและเย็นดังที่กล่าว ส่วนที่เป็นความร้อนก็ดี เย็นก็ดี เป็นลักษณะของไฟ มีอยู่ในร่างกาย เช่นในท้องก็รู้สึกร้อน บางทีลมพัดมากกระทบผิวกายรู้สึกเย็น นั่นคือลักษณะของไฟ หรือว่าแดดกระทบรู้สึกร้อนวูบมา ให้เจริญสติ กำหนดตรงที่รู้สึกเย็นและ

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน พระมหาถวิลย์ ญาณจาโร, *ลักขณาที่จดทุกแห่งปรมัตถธรรม*, หน้า ๓๕.

^{๒๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗๒/๑๓๔.

^{๒๕} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗๕/๑๓๖.

ร้อน เย็นตรงไหน ร้อนตรงไหน กำหนดตรงนั้น ถ้าเลยไปว่า ร้อนนี้เป็นไฟ เย็นนี้เป็นลมพัด เห็นหน้าตาของลม ลมมาจากพัดลม เป็นสมมติบัญญัติ ถ้าเกิดขึ้นอย่างนั้น เราบังคับไม่ได้ที่กำหนดมาที่ใจ

วาโยโฆฏฐัพพารมณ^{๒๖} ก็คือลักษณะของลม ลมจะมีลักษณะเคร่งตึง มันตึงแล้วก็หย่อน คือ ตึงน้อยก็เป็นความหย่อน ฉะนั้น ในร่างกายส่วนไหน ที่มีตึง ก็คือ ธาตุลม แต่ถ้าหย่อน ธาตุลมลดระดับลงมา เรียกว่าหย่อน เช่น เราเกร็งมือรู้สึกตึง แต่พอเราแบมือ เราเรียกว่าหย่อน ที่หย่อนก็คือยังตึง แต่ตึงคลาย เพราะฉะนั้น จึงบอกว่า ตึงและหย่อน เป็นลักษณะของธาตุลม

สิ่งที่มากระทบกายมีเพียงธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม ฉะนั้น สรุปลือคือ สิ่งที่มากระทบกายมีลักษณะ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง หย่อน ตึง อ่อนคือแข็งน้อย ถ้าความแข็งลดระดับลง เราก็รู้สึกรู้ว่าอ่อน แต่ที่จริงอ่อนคือแข็งน้อยลง ในทางการกำหนดรู้ จะเป็นลักษณะเย็นก็ตาม ร้อนก็ตาม อ่อนก็ตาม แข็งก็ตาม หย่อนก็ตาม ตึงก็ตาม เป็นสิ่งที่มากระทบทางกาย ที่เรากำหนดรู้นั้น เรียกว่าเป็นรูปความรู้สึก รู้สึกเย็น รู้สึกร้อน รู้สึกอ่อน รู้สึกแข็ง รู้สึกหย่อน รู้สึกตึง นั้นเป็นนาม แต่ไปรู้ว่าเป็นสิ่งของ ชื่อนั้น ชื่อนี้ เป็นความหมาย เป็นสมมติบัญญัติ เป็นเรื่องของจิตใจที่เข้าไปรับรู้^{๒๗}

โฆฏฐัพพะ^{๒๘} คือ สิ่งที่อยู่ได้ด้วยกาย สัมผัสด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกาย เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด สัมผัสที่ได้รับรู้ทางกาย มนุษย์เราชอบได้สัมผัสสิ่งชอบใจ เช่น ที่นอนที่นุ่ม ๆ หรือสิ่งที่สัมผัสนุ่ม ๆ ที่น่าพอใจก็พยายามหาสิ่งเหล่านี้มาสนองกิเลสของตน ได้แล้วแต่ความรู้สึกไม่พอ อยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด ในที่สุดก็ต้องติดบ่วงของมารแล้วแต่มารจะพาไปไหน เพราะไปติดบ่วงของมารเสียแล้ว

ธรรมชาติโด มีสภาพเศร้าหมองเร้าร้อน และทำให้สัมปยุตตธรรมเศร้าหมองเร้าร้อน ธรรมชาตินั้นชื่อว่า กิเลส^{๒๙} ธรรมที่ชื่อว่ากิเลสนี้เป็นสภาพธรรมที่ทำให้เศร้าหมองและเร้าร้อนหมายความว่า ตนเองก็เศร้าหมองและเร้าร้อน และทำให้สัมปยุตตธรรมที่เกิดร่วมด้วยต้องเศร้าหมองและเร้าร้อนไปด้วย เช่น กิเลสใดเกิดร่วมกับจิตและเจตสิกอื่นใด ก็ย่อมทำให้จิตและเจตสิกอื่นนั้น

^{๒๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗๖/๑๓๗.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรสุต), วิปัสสนาภูมิ, หน้า ๔๒-๔๘.

^{๒๘} ที.ส. (ไทย) ๙/๕๔๖/๒๔๐.

^{๒๙} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๕๗๕/๓๘๐.

เศร้าหมองและเร่าร้อนไปด้วย^{๓๐} กิเลสยังเป็นเครื่องตรึงจิต และเป็นเครื่องผูกใจให้อยู่กับความเร่าร้อน ดังมีมาในวินิพันธสูตร^{๓๑} ว่า

“กิเลสเครื่องผูกใจ ๕ ประการ ได้แก่

๑) เป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความอยากในกามทั้งหลาย จิตของภิกษุยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความอยากในกามทั้งหลายนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำต่อเนื่อง เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นกิเลสผูกใจประการที่ ๑ ของภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำต่อเนื่อง เพื่อบำเพ็ญเพียร

๒) เป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัดในกาย ฯลฯ

๓) เป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัดในรูป ฯลฯ

๔) ฉันทอาหารตามความต้องการจนอึดเกินไป ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอิกเขก ความสุขในการหลับอยู่ ฯลฯ

๕) ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยความปรารถนาเป็นเทพนิกายหมู่ใดหมู่หนึ่งว่า ‘ด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ เราจักเป็นเทพเจ้า หรือเทพตนใดตนหนึ่ง’ จิตของภิกษุผู้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยความปรารถนาเป็นเทพนิกายหมู่ใดหมู่หนึ่งว่า ‘ด้วยศีล วัตร ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ เราจักเป็นเทพเจ้า หรือเทพตนใดตนหนึ่ง’ นั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำต่อเนื่อง เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นกิเลสผูกใจประการที่ ๕ ของภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนือง ๆ เพื่อกระทำต่อเนื่อง เพื่อบำเพ็ญเพียร”

สรุป คุณของกาม หรือประโยชน์ที่น่าพอใจของกาม หรือความสุข ความโสมนัสอันใด ที่อาศัยกามคุณทั้ง ๕ นี้เกิดขึ้น นี่คือกามคุณ สิ่งที่ทำให้เกิดความใคร่ สิ่งที่ถูกพันสัตว์ไว้คือกาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ นั้นเอง

๒.๓ อุปมาคุณและโทษของกามคุณ ๕

^{๓๐} พระอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัมมาจริยะ อัครมหาภิกษุฐานาจริยะ, วิปัสสนาทิปนิฎฐา, (ชลบุรี: วัดภัททันตะ อาสภาราม, ๒๕๑๓), หน้า ๑๙๗.

^{๓๑} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๖/๓๔๘-๓๕๐.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสถึงคุณและโทษของรูปแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “อะไรเล่า เป็นคุณแห่งรูปทั้งหลาย คือ กษัตริย์สาว พราหมณ์สาว หรือคหบดีสาว มีอายุ ๑๕ ปี หรือ ๑๖ ปี มีรูปร่างสมส่วน แม้ฉนโคในสมัยนั้น หญิงสาวผู้นั้นย่อมเป็นผู้งดงาม เปล่งปลั่งอย่างยิ่ง ฉะนั้นมิใช่หรือ ภิกษุทั้งหลาย พากันกราบทูลว่า อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย การที่สุข โสมนัสเกิดขึ้นเพราะอาศัยความงาม ความเปล่งปลั่ง นี่ชื่อว่าเป็นคุณแห่งรูปทั้งหลาย อะไรเล่า เป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย

คือ บุคคลพึงเห็นสาวน้อยคนนั้นในโลกนี้โดยสมัยอื่นว่ามีอายุ ๘๐ ปี ๙๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี โดยกำเนิด เป็นคนแก่ มีศีรษะคดคดงอกลอนเรื้อน มีหลังงอ ถือไม้เท้า เดินก ก ๆ เงิน ๆ ไป กระสับกระส่าย ผ่านวัยไปแล้ว ฟันหัก ผมหงอก หัวล้าน หนังเหี่ยว มีตัวตกรกระ เธอทั้งหลาย เข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ความงดงาม ความเปล่งปลั่งแต่ก่อนนั้นหายไปแล้ว โทษก็ปรากฏชัดแล้วมิใช่หรือ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย

บุคคลพึงเห็นสาวน้อยคนนั้น มีอาพาธมีทุกข์เจ็บหนักรอนจมปัสสาวะและอุจจาระของตน ต้องให้ผู้อื่นพุงให้ลุกขึ้นต้องให้ผู้อื่นช่วยประคองตลอด เธอทั้งหลาย เข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ความงดงาม ความเปล่งปลั่งแต่ก่อนนั้นหายไปแล้ว โทษก็ปรากฏชัดแล้วมิใช่หรือ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย”^{๓๒}

“บุคคลพึงเห็นสาวน้อยคนนั้นซึ่งเป็นซากศพที่ถูกเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ตายแล้ว ๑ วันบ้าง ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง ที่ขึ้นพอง สีเขียวน่าเกลียด น้ำเหลืองไหลน่าเกลียดยิ่งนัก เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ความงดงาม ความเปล่งปลั่งแต่ก่อนนั้นหายไปแล้ว โทษก็ปรากฏชัดแล้วมิใช่หรือ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย

บุคคลพึงเห็นสาวน้อยคนนั้นซึ่งเป็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าถูกกาจิกกินบ้าง แร้งตั้งอยู่บ้าง นกตะกรุมจิกกินบ้าง สุนัขกัดกินอยู่บ้าง สุนัขจิ้งจอกกัดกินอยู่บ้างสัตว์เล็ก ๆ หลายชนิดกัดกินอยู่บ้าง เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ความงดงาม ความเปล่งปลั่ง แต่ก่อนนั้นหายไปแล้ว โทษก็ปรากฏชัดแล้วมิใช่หรือ แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย

บุคคลพึงเห็นสาวน้อยคนนั้นซึ่งเป็นซากศพที่ถูกเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นร่างกระดูก ยังมีเนื้อและเลือด มีเส้นเอ็นผูกมัด ฯลฯ เป็นร่างกระดูก ไม่มีเนื้อแต่เป็นเลือด มีเส้นเอ็นผูกมัด ฯลฯ เป็นร่างกระดูก ไม่มีเนื้อและเลือด มีเส้นเอ็นผูกมัด ฯลฯ เป็นร่างกระดูก ไม่มีเส้นเอ็นผูกมัด กระจัดกระจายไปทั่วทุกทิศ คือ กระดูกมืออยู่ทางหนึ่ง กระดูกเท้าอยู่ทางหนึ่ง กระดูกแข้ง อยู่ทางหนึ่ง กระดูกขาอยู่ทางหนึ่ง

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๑/๑๗๒.

กระดุกสะเอวอยู่ทางหนึ่ง กระดุกสันหลังอยู่ทางหนึ่ง กระดุกซี่โครงอยู่ทางหนึ่ง กระดุกหน้าอกอยู่ทางหนึ่ง กระดุกแขนอยู่ทางหนึ่ง กระดุกไหล่อยู่ทางหนึ่ง กระดุกคออยู่ทางหนึ่ง กระดุกคางอยู่ทางหนึ่ง กระดุกฟันอยู่ทางหนึ่ง และหวักะโหลกอยู่ทางหนึ่ง เธอทั้งหลายเข้าใจความซื่อนั้นว่าอย่างไร ความงาม ความเปล่งปลั่งแต่ก่อนนั้นหายไปแล้ว โทษก็ปรากฏชัดแล้วมิใช่หรือ แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย”^{๓๓}

“บุคคลพึงเห็นสาวน้อยคนนั้นซึ่งเป็นซากศพที่ถูกเขาทิ้งไว้ในป่าช้าเหลือแต่กระดุกสีขาวเปรียบเหมือนสังข์ ฯลฯ เหลือแต่ท่อนกระดุกเป็นกอง ๆ ตกค้างมาแรมปี ฯลฯ เป็นกระดุกฝุ่นเป็นผง เธอทั้งหลายเข้าใจความซื่อนั้นว่าอย่างไร ความงาม ความเปล่งปลั่งแต่ก่อนนั้นหายไปแล้ว โทษก็ปรากฏชัดแล้วมิใช่หรือ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย อะไรเล่า เป็นการสลัดออกไปจากรูปทั้งหลาย คือ การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในรูปทั้งหลาย นี่ชื่อว่าการสลัดออกไปจากรูปทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ไม่รู้ชัดคุณแห่งรูปทั้งหลายว่าเป็นคุณ ไม่รู้ชัดโทษแห่งรูปทั้งหลายว่าเป็นโทษ และไม่รู้ชัดการสลัดออกไปจากรูปทั้งหลาย ว่าเป็นการสลัดออกไปตามความเป็นจริงอย่างนั้น เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเหล่านั้นจักรอบรู้รูปทั้งหลายได้เอง หรือจักชักชวนผู้อื่นเพื่อให้รู้ อย่างนั้น และผู้ปฏิบัติตามแล้ว ก็จักรอบรู้รูปทั้งหลายได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งรู้ชัดคุณแห่งรูปทั้งหลายว่าเป็นคุณ รู้ชัดโทษแห่งรูปทั้งหลายว่าเป็นโทษ และรู้ชัดการสลัดออกไปจากรูปทั้งหลายว่าเป็นการสลัดออกไปตามความเป็นจริงอย่างนั้น เป็นไปได้ที่พวกเขาเหล่านั้นจักรอบรู้รูปทั้งหลายได้เอง หรือจักชักชวนผู้อื่นเพื่อให้รู้ อย่างนั้น และผู้ปฏิบัติตามแล้ว ก็จักรอบรู้รูปทั้งหลายได้”^{๓๔}

พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในมหาทุกขขันธสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงกล่าวตอบพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกผู้มีวาตะอย่างนั้น อย่างนี้ว่า ‘อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นการสลัดออกไปจากกามทั้งหลาย อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นการสลัดออกไปจากรูปทั้งหลาย อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นการสลัดออกไปจากเวทนาทั้งหลาย’ เมื่อ พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกถูกเธอทั้งหลายถามอย่างนั้นแล้ว จักไม่พอใจ และจักต้องถึงความคับแค้นอย่างยิ่ง ก็ซื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะซื่อนั้น มิใช่วิสัย ภิกษุทั้งหลาย ก็และในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เมื่อเว้นตถาคต สวากของตถาคตหรือบุคคลพึงคำสั่งสอนของเราตถาคตเสียแล้ว เรายังไม่เห็นผู้ที่จะพึงทำจิตให้ยินดี”^{๓๕}

๒.๓.๑ คุณแห่งกามคุณทั้ง ๕ ประการ

^{๓๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๒/๑๗๓.

^{๓๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๒/๑๗๔.

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๕/๑๖๗.

คุณแห่งคามคุณทั้ง ๕ คือ พระพุทธศาสนาถือว่า สัตว์ทั้งหลายหรือมนุษย์ทุกคนล้วนแต่รักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น คือ คนทุกคนต้องการความสุข ไม่มีใครต้องการความทุกข์ การที่คนเราพยายามสร้างตัวด้วยความขยันหมั่นเพียรก็ตั้งแต่วินิจฉัยจากความชั่วก็ดี พยายามทำความดีด้วยการให้ทานก็ดี รักษาศีลก็ดี ฟังธรรมก็ดี ทำสมาธิหรือเจริญวิปัสสนาก็ดี การกระทำทุกอย่างก็เพื่อต้องการความสุข เพราะถ้าชีวิตประสบความสุขแล้ว ก็นับว่าชีวิตของตนดำเนินไปสู่จุดหมายที่ตนต้องการแล้ว

ความสุขตามหลักพระพุทธศาสนามี ๒ อย่าง คือ

๑. กายิกสุข สุขทางกาย

๒. เจตสิกสุข สุขทางใจ

ความสุขทั้ง ๒ อย่างนี้ เราทั้งหลายก็เคยประสบและเคยได้รับมาแล้วด้วยตัวของเราเอง สุขทางกาย ก็คือความสุขอันเกิดจากการนอนหลับสบาย การกินอิ่ม การที่ร่างกายไม่ป่วยเจ็บ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ร่างกายสมบูรณ์ คือ เมื่อเรากินได้ นอนหลับ ไม่ป่วย ไม่เจ็บ ร่างกายสมบูรณ์ เราก็มีความสุขทางร่างกาย สุขทางร่างกายนี้เราก็ได้รับกันอยู่ แต่ความสุขทางร่างกายนี้สู่ความสุขทางจิตใจไม่ได้

สุขทางจิตใจ คือ การที่ใจของเราได้รับความสุข เช่น ได้รับความเบิกบาน ได้รับความสงบ ความดีใจ ปลื้มใจ อิ่มใจ ในสิ่งที่เราได้ทำไปย่อมต้องการสุขทางด้านจิตใจ เพราะใจเป็นผู้นำ เหมือนดังคำพังเพยของไทยที่ว่า “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว” หรือภาษิตไทยที่เราได้ยินอยู่เสมอว่า “คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก” คือคนเรานั้นแม้กายจะอยู่เป็นสุขอย่างไรก็ตาม ถ้าใจไม่เป็นสุขแล้วก็ไม่อยากอยู่ในสถานะนั้น เช่น แม้กายจะอิ่ม นอนหลับ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ แต่ถ้าใจเราไม่มีความสุขก็ไม่อยากจะทำอะไรในเวลานั้น

สรุปคือ ในระหว่างความสุข ๒ อย่างที่มนุษย์ต้องการ ซึ่งคนเราได้ประสบกันอยู่มาบ้าง น้อยบ้างนี้ ก็คือความสุขกายและความสุขใจแต่ความสุขใจนั้น ถือว่าสำคัญกว่าความสุขกาย และคนเราย่อมได้รับความสุขทั้ง ๒ ประการนี้ มากบ้าง น้อยบ้าง ดังกล่าวแล้ว

ความสุขใจนั้นท่านแยกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. สามิสสุข สุขที่อิงอามิส คือ อิงเครื่องหล่อ

๒. นิรามิสสุข สุขที่ไม่อิงอามิส คือ ไม่อิงเครื่องหล่อ

ความสุขที่อิงอามิส ได้แก่ ความสุขอันเกิดจากกามคุณทั้ง ๕ ซึ่งมีสุขกายและสุขใจ คือ มีทั้งสุขและโสมนัส

ความสุขที่ไม่อาศัยอามิส เป็นความสุขอย่างเดียว ได้แก่ ความสุขซึ่งเกิดจากความสงบ ความสุขซึ่งเกิดจากฌาน ความสุขซึ่งเกิดจากจิตที่ปราศจากกิเลส

ความสุขทั้ง ๒ อย่างนี้มีลักษณะแตกต่างกัน สามิสสุข ความสุขที่อิงอามิสนั้น สุขเหมือนกัน ไม่ใช่ไม่สุข แต่มีทุกข์เจือปนอยู่มาก ส่วนความสุขที่ไม่อิงอามิส คือ นิรามิสสุข เป็นความสุขล้วน ๆ ไม่มีเครื่องล่อ พระพุทธเจ้าเรียกความสุขชนิดนี้ว่า สันติสุข ดังที่เรามักจะได้ยินอยู่เสมอว่า “นตถิ สนติ ปริ สุข”^{๓๖} “ไม่มีความสุขอื่นใดที่จะยิ่งไปกว่าความสงบ”^{๓๗} ความสงบในที่นี้ หมายถึง ความสงบแห่งจิตของเรา เราในฐานะที่นับถือพระพุทธศาสนา เรามุ่งความสุขซึ่งเกิดจากความสงบนี้ มากกว่าความสุขซึ่งอิงอามิส อามิสในที่นี้ คือความสุขที่เกิดจากกามคุณทั้ง ๕ ได้แก่ ความสุขอันเกิดจากรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่น่าใคร่ น่าพอใจ ท่านเรียกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นกามคุณ

พระพุทธองค์ตรัสความสุขทั้ง ๒ นี้ ไว้ใน นิรามิสสูตร^{๓๘} ว่าด้วยปิติและสุขที่มีอามิส และไม่มีอามิส ความว่า

สุขมีอามิส เป็นอย่างไร ซึ่งก็คือ กามคุณ ๕ ประการนี้ ได้แก่

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด ฯลฯ

๒. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้ สุขโสมนัสที่อาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้เกิดขึ้น นี้เราเรียกว่า สุขมีอามิส

ในเบื้องต้นนี้ ขอทำความเข้าใจเรื่องกามคุณทั้ง ๕ เสียก่อน เพราะเป็นหัวข้อที่เราจะต้องทำความเข้าใจในเรื่องโทษของกาม ให้เข้าใจเรื่องกามคุณทั้ง ๕ ให้ชัดเจนเสียก่อน เพราะกามคุณทั้ง ๕ นั้นเป็นสุขเหมือนกัน ไม่ใช่ไม่สุข แต่มีทุกข์เจือปนอยู่มาก ถ้าหากว่าบุคคลได้รับความสุขชนิดนี้ไม่มีสติยับยั้งหรือไม่มีตัวธรรมะเข้าประกอบแล้ว จะประสบความทุกข์มากขึ้น

^{๓๖} พุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๒๕/๔๒.

^{๓๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๙๕.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๗๙/๓๑๐-๓๑๑.

แทนที่จะได้ประสบความสุขที่แท้จริง พระพุทธเจ้าจึงทรงชี้ให้ศึกษาเรื่องความสุขทั้ง ๒ อย่างนี้ ให้เห็นว่าความสุขชนิดไหนเป็นความสุขที่แท้จริง ที่บุคคลเราต้องการมาก

มนุษย์โดยทั่วไปในโลกนี้ ติดอยู่ในบ่วงของพญามารนี้ พญามารดักบ่วงเอาไว้ หรือใช้เหยื่อล่อเอาไว้ แล้วก็ดึงหรือจูงมนุษย์หรือสัตว์โลกเข้าไปตามจุดประสงค์ของมัน สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ไม่เป็นความสุข เป็นความสุขเหมือนกัน แต่มีความทุกข์เจือปนอยู่มาก

พระพุทธเจ้าในสมัยยังทรงครองฆราวาสอยู่นั้น พระองค์ก็ทรงติดอยู่ในกามเช่นกัน คือ ติดอยู่ใน รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ แต่เมื่อพระองค์ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ทำให้พระองค์ทรงทราบได้ว่า ในที่สุดพระองค์ก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ และต้องตาย จึงต้องหาทางออกเหมือนสมณะนักบวชที่จะต้องสลัดตนให้ออกจากกามไปได้ เพราะการติดอยู่ในบ่วงของมาร คือติดอยู่ในกามนั้น แม้จะเป็นความสุข แต่เป็นความสุขที่มีทุกข์เจือปนอยู่มาก สุขความสุขทางด้านจิตใจที่เรียกว่า นิรามิสสุขไม่ได้ นิรามิสสุขคือความสุขที่ไม่อิงอาภิส ไม่อิงกามคุณทั้ง ๕ ได้แก่ สุขที่เกิดจากความสงบ เช่น สุขที่เกิดจากฌาน สุขอันเกิดจากจิตที่ปลอดจากกิเลส หรือเกิดจากอริยมรรค อริยผล ดังมีมาในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ความว่า

กามคุณ (สุขที่เกิดจากกามคุณ)

กามคุณ ๕ ประการ ได้แก่

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด ฯลฯ

๒. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

กามคุณ ๕ ประการนี้

สุขโสมนัสที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้ เราเรียกว่ากามสุข

ชนเหล่าใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ชนทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสที่สงบอย่างยิ่งนี้” เราก็ไม่ควรล้อยตามคำของชนเหล่านั้น

ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะยังมีสุขอื่นที่ดีกว่าและประณีตกว่าสุขนี้^{๓๙}

^{๓๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๖๗/๒๙๖.

คุณแห่งกามทั้งหลาย คือ กามคุณ ๕ ประการนี้

๑. รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

๒. เสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู ...

๓. กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก ...

๔. รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

๕. โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

กามคุณมี ๕ ประการนี้แล การที่สุข โสมนัสเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการ นี้
ชื่อว่าเป็นคุณแห่ง กามทั้งหลาย^{๔๐}

จึงสรุปได้ว่า ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ถือว่ากามคุณมีสุขอยู่ก็จริง แต่มีทุกข์เจือปนอยู่มาก บัณฑิตทั้งหลายจึงไม่พอใจในกามคุณนั้น จึงมุ่งหาความสุขอันไม่เจือด้วยกามคุณ ที่เรียกว่านิรามิสสุข

๒.๓.๒ โทษของกามคุณทั้ง ๕

สิ่งเหล่านี้เป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย คือ กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีวิตด้วยการมีศิลปะใด คือ ด้วยการนับคะแนน การคำนวณ การนับจำนวน การไถ การค้าขาย การเลี้ยงโค การยิงธนู การรับราชการหรือด้วยศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งอดทนต่อความหนาว ทรากตรำต่อความร้อน เดือดร้อนเพราะสัมผัสแห่งเลื้อบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานและตายเพราะความหิวกระหาย แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย จึงเป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล^{๔๑} ถ้าเมื่อกุลบุตรนั้นขยัน พากเพียร พยายามอยู่อย่างนี้ โภคสมบัติเหล่านั้น ย่อมไม่สัมฤทธิ์ผล เขาเศร้าโศก ลำบาก รำพัน ตีอกคร่ำครวญ ถึงความหลงเพื่อว่า ‘ความขยันของเราเป็นโมฆะหนอ ความพยายามของเราก็ไม่มีผลเลยหนอ’ แม้ข้อนี้ ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล ถ้าเมื่อกุลบุตรนั้นขยัน พากเพียร พยายามอยู่อย่างนี้ โภคสมบัติเหล่านั้น ย่อมสัมฤทธิ์ผล เขากลับเสวยทุกข์โหมนัสอันมีเหตุมาจากการรักษาโภคสมบัติเหล่านั้นว่า

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๖/๑๖๗-๑๖๘.

^{๔๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๗/๑๖๘.

‘ทำอย่างไร พระราชาจะไม่พึงบริโภคสมบัติทั้งหลายของเรา พวกโจรจะไม่พึงลักไป ไฟจะไม่พึงไหม้ น้ำจะไม่พึงพัดไป หรือทายาทผู้ไม่เป็นที่รักจะไม่พึงแย่งไป’ เมื่อกุลบุตรนั้นรักษาคัมภีร์อยู่อย่างนี้ พระราชาบริโภคสมบัตินั้นไปก็ดี พวกโจร ปล้นเอาไปก็ดี ไฟไหม้เสียก็ดี น้ำพัดไปก็ดี ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักแย่งเอาไปก็ดี เขาเศร้าโศกลำบากรำพันต้อคร่ำครวญถึงความหลงแพ้อา ‘สิ่งใดเคยเป็นของเรา แม้สิ่งนั้นก็ไม่เป็นของเรา’ ภิกษุทั้งหลาย แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะ เหตุแห่งกามทั้งหลาย^{๔๒}

เพราะกามเป็นเหตุ เพราะกามเป็นต้นเหตุ เพราะกามเป็นเหตุเกิด เพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแลพระราชาทรงวิวาทกับพระราชาก็ได้ กษัตริย์วิวาทกับกษัตริย์ก็ได้ พราหมณ์วิวาทกับพราหมณ์ก็ได้ คหบดีวิวาทกับคหบดีก็ได้ มารดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับมารดาได้ บิดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับบิดาได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่สาวน้องสาวก็ได้ พี่สาวน้องสาววิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ สหายวิวาทกับสหายก็ได้ คนเหล่านั้นก่อการทะเลาะ ก่อการแก่งแย่ง และก่อการวิวาทกันในที่นั้น ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง คนเหล่านั้นจึงเข้าถึงความตายบ้าง ทุกข์ปางตายบ้าง^{๔๓} แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล^{๔๔}

เพราะกามเป็นเหตุ เพราะกามเป็นต้นเหตุ เพราะกามเป็นเหตุเกิด เพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย คนทั้งหลายถือดาบและโล่ จัปฐนูปาดลูกศร แล้ววิ่งเข้าสู่สงคราม ปะทะกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อพวกเขายิงลูกศรไปบ้าง พุ่งหอกไปบ้าง กวาดแกว่งดาบฟันกันบ้าง คนเหล่านั้นจึงถูกลูกศรเสียบเอาบ้าง ถูกหอกแทงเอาบ้าง ถูกดาบตัดศีรษะบ้าง คนเหล่านั้นจึงเข้าถึงความตายบ้าง ทุกข์ปางตายบ้าง แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล

เพราะกามเป็นเหตุ เพราะกามเป็นต้นเหตุ เพราะกามเป็นเหตุเกิด เพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย คนทั้งหลายถือดาบและโล่ จัปฐนูปาดลูกศร แล้ววิ่งเข้าไปยังเชิงกำแพงที่ฉาบด้วยเปือกตมร้อน เมื่อพวกเขายิงลูกศรไปบ้าง พุ่งหอกไปบ้าง กวาดแกว่งดาบฟันกันเองบ้าง คนเหล่านั้นถูกลูกศรเสียบเอาบ้างถูกหอกแทงเอาบ้าง ถูกมูลโคร้อนรดบ้าง ถูกคราดสับบ้าง ถูกดาบตัดศีรษะบ้าง คนเหล่านั้นจึง

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๕-๑๖๙/๑๖๘-๑๗๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๘/๑๗๙.

^{๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๙/๑๗๑.

^{๔๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๘/๑๘๐.

เข้าถึงความตายบ้าง ทุกข์ปางตายบ้าง ฤกษ์ทั้งหลาย แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย

เพราะกามเป็นเหตุ เพราะกามเป็นต้นเหตุเพราะกามเป็นเหตุเกิด เพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย
 ขนทั้งหลายตัดช่อย่องเบาบ้าง ขโมยยกเค้าบ้าง ปล้นบ้านบ้าง ดักจี้ในทางเปลี่ยวบ้าง ละเมิดภรรยาผู้อื่นบ้าง พระราชาให้รับสั่งให้จับเขาลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ เขียนด้วยแส้บ้าง เขียนด้วยหวายบ้าง ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วมัดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟมัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวรดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอจนถึงบั้นเอวทำให้มองดูเหมือนกับนุ่งผ้าคากรองบ้างสวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่า แล้วเสียบหลาวทั้งห้าทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนังเนื้อเอ็นออกมาบ้าง เอ็นเนื้อออกเป็นแวน ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เอ็นหนังเนื้อเอ็นออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูซ้ายให้ทะลุออกหูขวาบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนไปรอบ ๆ บ้าง ทุบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตังใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง ขนเหล่านั้นจึงเข้าถึงความตายบ้าง ทุกข์ปางตายบ้าง แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิด เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย^{๔๕}

เพราะกามเป็นเหตุ เพราะกามเป็นต้นเหตุ เพราะกามเป็นเหตุเกิด เพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย ขนทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วิจิทุจริต และมโนทุจริต ครั้นประพฤติกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริตแล้ว หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในอบายทุกคติวินิบาตนรก ฤกษ์ทั้งหลาย แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ในสัมปรายภพเพราะมีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุมีกามเป็นเหตุเกิดเกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลาย

๒.๔ เหตุเกิดและเหตุดับของกามคุณ ๕

๒.๔.๑ เหตุเกิดของกามคุณ ๕

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๘/๑๘๑.

๑. ความไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักอ้มในการบริโภค กามทั้งหลาย หมายถึง กาม ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ (สัมผัส) ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ กาม ๕ ประการนี้เป็นเหตุให้เกิดสุข และโสมนัสได้ จึงเรียกว่า กามคุณ ๕ เพราะเมื่อรูปกระทบกับตาหากเป็นรูปที่น่าพอใจ น่าปรารถนา น่าใคร่ ย่อมจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของเกิดความอื้มอก อื้มใจเมื่อเกิดความอื้มอก อื้มใจ ย่อมจะทำให้เกิดแรงผลักดัน ในอันจะแสวงหาในรูปนั้นเพิ่มอีกเมื่อความสุขเกิดเพิ่มมากขึ้น ผู้เป็นเจ้าของก็จะเพิ่มขนาดในการแสวงหาสร้างสุขให้แก่ตนเอง การสร้างสุขให้แก่ตนเองจิตใจก็จะเข้มแข็งมีกำลังมากขึ้น เมื่อจิตใจดี ร่างกายและรูปชั้นธก็แข็งแรงดี แม้เสียงกระทบหู กลิ่นกระทบกับจมูก รสกระทบกับลิ้น วัตถุกระทบกับกาย อารมณ์กระทบกับจิตใจ ก็เป็นเช่นนั้น ฉะนั้น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ จึงมีคุณในการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นได้ จึงเรียกว่า กามคุณ

๒. ความงดงาม ความเปล่งปลั่งแห่งรูปทั้งหลาย เป็นคุณแห่งรูปทั้งหลาย ความงดงาม ความเปล่งปลั่ง ความมีทรวดทรงสมส่วน แห่งสัณฐานทั้งหลาย ความแข็งแรงแห่งบุรุษ ความนูนแห่งเนื้อ ความอ่อนช้อยของผู้หญิง ทำให้เกิดความถูกตา เกิดเป็นรูปปมาณา คือเพียงแค่เห็นก็เกิดความรักใคร่ พอใจ น่าคบหา ตามจริงความเป็นผู้มีผิวพรรณงามสมส่วน ย่อมเป็นมูลแห่งเบื้องต้นให้เกิดความรักใคร่ของผู้ได้พบเห็น แม้เสียงที่ไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสที่สบาย อารมณ์ที่เป็นสุข ก็เช่นกัน นี่จึงเรียกว่า ความงามเป็นคุณแห่งกามทั้งหลาย

๓. ฉันทะเป็นเหตุเกิดของกามคุณ อารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักมีฉันทะเป็นต้นเหตุ เมื่อไม่มีฉันทะจึงไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก พระอรรถกถาจารย์อธิบายความหมายของฉันทะว่า ฉันทะ หมายถึง ความไม่รู้จักอ้มคือตัณหา ความไม่อื้มในการแสวงหา ความไม่อื้มในการได้มา ความไม่อื้มในการใช้สอยความไม่อื้มในการกักตุน และความไม่อื้มในการจ่ายทรัพย์ ความไม่รู้จักอ้ม คือตัณหา มี ๕ อย่าง ดังนี้

- ๑) ความไม่อื้มในการแสวงหา
- ๒) ความไม่อื้มในการได้มา
- ๓) ความไม่อื้มในการใช้สอย
- ๔) ความไม่อื้มในการกักตุน
- ๕) ความไม่อื้มในการจ่ายทรัพย์

๔. อโยนิโสมนสิการเป็นเหตุเกิดของกามฉันทะ อโยนิโสมนสิการ ได้แก่การมนสิการโดยไม่ถูกอุบาย การมนสิการโดยไม่ถูกทาง การมนสิการในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยงบ้าง^{๔๖} ในสิ่งที่เป็น

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๖๘.

ทุกข์ว่าเป็นสุขบ้าง ในสิ่งที่เป็นอย่างนั้นว่าเป็นอิตตาบ้าง ในสิ่งที่ไม่งามว่างามบ้าง เมื่อทำโยนิโสมนสิการนั้นให้เป็นไปในสุกนิมิตนั้นมากครั้ง กามฉันทะย่อมเกิดขึ้น

จากความเป็นเหตุปัจจัยกันตามที่กล่าวข้างต้นจึงสามารถสรุปได้ว่าความสืบทอดของสภาวะธรรมนั้น มีลำดับขั้นดังนี้

๑. การบรรจบกันทางอายตนะภายนอก และอายตนะภายใน ทางทวารทั้ง ๖ อายตนะ แปลว่า ที่ต่อ หรือแดน หมายถึงที่ต่อกันให้เกิดความรู้ แดนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือแหล่งที่มาของความรู้ แปลอย่างง่าย ๆ ว่า ทางรับรู้ มี ๖ อย่าง ในภาษาไทยเรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

การต่อหรือเชื่อมต่อ ให้เกิดความรู้ นั้น คือ เชื่อมต่อกับโลก คือ สภาพแวดล้อมภายนอก แต่โลกนั้นปรากฏลักษณะอาการแก่มนุษย์เป็นส่วน ๆ ด้าน ๆ ไป เท่าที่มนุษย์จะมีแดน หรือเครื่องมือสำหรับรับรู้ คือ เท่าจำนวนอายตนะ ๖ ที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น ดังนั้น อายตนะทั้งหก จึงมีคู่ของมันอยู่ในโลกเป็นสิ่งที่ถูกรับรู้สำหรับแต่ละอย่าง ๆ โดยเฉพาะ สิ่งที่ถูกรับรู้หรือลักษณะอาการต่าง ๆ ของโลก เหล่านี้ เรียกชื่อว่าอายตนะเหมือนกันเพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือเป็นแหล่งความรู้ เช่นเดียวกัน แต่เป็นฝ่ายภายนอก เพื่อแยกประเภทจากกันไม่ให้สับสน ท่านเรียกอายตนะพวกแรกว่า “อายตนะภายใน” (แดนต่อความรู้ฝ่ายภายใน) และเรียกอายตนะพวกหลังนี้ว่า “อายตนะภายนอก” (แดนต่อความรู้ฝ่ายภายนอก)

อายตนะภายนอก ๖ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งต้องกาย และสิ่งที่ใจนึก โดยทั่วไปนิยมเรียกว่า “อารมณ์” แปลว่า สิ่งอันเป็นที่สำหรับจิตมาหน่วงอยู่ หรือ สิ่งสำหรับยึดหน่วงของจิต แปลง่าย ๆ ว่าสิ่งที่ถูกรับรู้ หรือสิ่งที่ถูกรู้นั่นเอง เมื่ออายตนะ (ภายใน) ซึ่งเป็นแดนรับรู้ กระพบบักรมณ์ (อายตนะภายนอก) ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ก็จะเกิดความรู้จำเพาะด้านของอายตนะแต่ละอย่าง ๆ ขึ้น เช่น ตากระทบรูป เกิดความรู้เรียกว่า เห็น หูกระทบเสียง เกิดความรู้ เรียกว่าได้ยิน เป็นต้น ความรู้จำเพาะแต่ละด้านนี้เรียกว่า “วิญญาณ” แปลว่า ความรู้แจ้ง คือรู้อารมณ์ ดังนั้น จึงมีวิญญาณ ๖ อย่าง เท่ากับอายตนะและอารมณ์ ๖ คู่ คือ วิญญาณทางตา ได้แก่ เห็น วิญญาณทางหู ได้แก่ ได้ยิน วิญญาณทางจมูก ได้แก่ ได้กลิ่น วิญญาณทางลิ้น ได้แก่ รู้รส วิญญาณทางกายได้แก่ รู้สิ่งต้องกาย วิญญาณทางใจ ได้แก่ รู้อารมณ์ทางใจ หรือรู้เรื่องในใจ

แม้ว่าวิญญาณจะต้องอาศัยอายตนะและอารมณ์กระทบกันจึงจะเกิดขึ้นได้^{๔๗} ก็จริง แต่การที่อารมณ์เข้ามาปรากฏแก่อายตนะ ก็มีใช้จะทำให้วิญญาณเกิดขึ้นได้เสมอไป จำต้องมีความ

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๓-๔๔๔/๔๗๖-๔๗๗.

ใส่ใจ ความกำหนัดใจ หรือความใส่ใจประกอบอยู่ด้วย วิญญาณนั้น ๆ จึงจะเกิดขึ้น^{๔๘} ดังตัวอย่างในบางคราว เช่น เวลาหลับสนิท เวลาฟุ้งซ่าน หรือใจลอยไปเสีย เวลาใจจดจ่อแน่วแน่อยู่กับกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ตลอดจนขณะอยู่ในสมาธิรูปและเสียงเป็นต้นหลาย ๆ อย่างที่ผ่านเข้ามา อยู่ในวิสัยที่จะเห็น จะได้ยิน แต่หาได้เห็น หาได้ยินไม่ หรือตัวอย่างง่าย ๆ ขณะเขียนหนังสือใจจดจ่ออยู่ จะไม่รู้สีกส่วนของร่างกายที่แตะอยู่กับโต๊ะและเก้าอี้ ตลอดจนมือที่แตะกระดาษและนิ้วที่แตะปากกาหรือดินสอ ในเมื่ออายตนะและอารมณ์เข้ามาถึงกันแล้ว แต่วิญญาณไม่เกิดขึ้นเช่นนี้ ก็ยังไม่เรียกว่าการรับรู้ได้เกิดขึ้น

๒. การรับรู้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีองค์ประกอบขึ้นครบทั้งสามอย่าง คือ อายตนะ อารมณ์ และวิญญาณภาวะนี้ในภาษาธรรมมีคำเรียกโดยเฉพาะว่า “ผัสสะ” หรือ “สัมผัส” แปลตามรูปศัพท์ว่า การกระทบ แต่มีความหมายทางธรรมว่า การประจวบหรือบรรจบพร้อมกันแห่งอายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ พูดอย่างเข้าใจกันง่าย ๆ ผัสสะ ก็คือ การรับรู้นั่นเอง ผัสสะ หรือ สัมผัส หรือการรับรู้^{๔๙} มีชื่อเรียกแยกเป็นอย่าง ๆ ไปตามทางรับรู้ คืออายตนะนั้น ๆ ครบจำนวน ๖ คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส^{๕๐}

๓. ผัสสะ^{๕๐} เป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการรับรู้ เมื่อผัสสะเกิดขึ้นแล้ว กระบวนการก็ดำเนินต่อไป เริ่มแต่ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามานั้น ปฏิกริยาอย่างอื่นของจิตใจ การจำได้หมายรู้ การนำอารมณ์นั้นไปคิดปรุงแต่ง ตลอดจนการแสดงออกต่าง ๆ ที่สืบเนื่องไปตามลำดับ ในกระบวนการนี้ สิ่งที่ควรสนใจเป็นพิเศษในการศึกษาขั้นนี้ ก็คือ ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามาซึ่งเกิดขึ้นในลำดับถัดจากผัสสะนั่นเอง ความรู้สึกนี้ในภาษาธรรมเรียกว่า “เวทนา” แปลว่า การเสวยอารมณ์หรือการเสพรสอารมณ์ คือ ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามานั้น โดยเป็น สุข สบาย ไม่สบาย หรือเฉย ๆ อย่างไรก็ดี อย่างหนึ่ง กระบวนการรับช่วงที่เวลานี้ มักดำเนินไปในแบบง่าย ๆ พื้น ๆ คือ เมื่อรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เกิดความรู้สึกสุขสบายขึ้นใจ (สุขเวทนา) ก็อยากได้ (ตัณหา)^{๕๑}

๔. เมื่ออยากได้ ก็ติดใจพัวพันจนถึงขั้นยึดติดถือมั่น (อุปาทาน) ค้างใจอยู่ ไม่อาจวางลงได้ ทั้งที่ตามความเป็นจริงไม่อาจถือเอาไว้ได้ เพราะสิ่งนั้น ๆ ล่วงเลยผ่านพ้นหมดไปแล้ว จากนั้นก็เกิดความคิดปรุงแต่งภาพต่าง ๆ ที่จะให้ตนอยู่ในภาวะครอบครองอารมณ์อันให้เกิดสุขเวทนา

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๖/๓๕๘.

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุง), หน้า ๓๑.

^{๕๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๕/๑๐๔.

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒/๔.

นั้น พร้อมทั้งคิดปรุงแต่งสร้างวิธีการที่จะให้ได้อารมณ์และสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์นั้น แล้วลงมือกระทำการต่าง ๆ ทางกายบ้าง วาจาบ้าง เพื่อให้ได้มาซึ่งผลที่ต้องการ เพื่อจะได้เวทนาที่ชอบใจนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ในทางตรงข้าม ถ้ารับรู้อารมณ์ใดแล้ว เกิดความรู้สึกทุกข์ เจ็บปวด ไม่สบาย เป็นทุกข์เวทนา^{๕๒} ก็ไม่ชอบใจ ชัดเคือง อยากจะพ้นไป หรือให้มันสูญสิ้นไป อยากทำลาย (ตัณหา) ผูกใจ ปักใจ ค้างใจกับสิ่งนั้น คือ อุปาทาน^{๕๓} ในทางร้าย ที่จะชิงชัง เกลียดกลัว หลีกหนี อย่าให้พบเห็นอีก เป็นต้น พร้อมกับเกิดเป็นปฏิกิริยา ให้ยิ่งยึดมั่นค้นหาผูกใจมั่นหมาย ที่จะให้พบให้ได้สุขเวทนาและสิ่งที่หวังว่าจะให้สุขเวทนาแก้ตนยิ่งขึ้นไปอีก

ในกระบวนการนี้ ก็จึงบังเกิดเป็นสุขทุกข์แบบซับซ้อนรุนแรงเข้มข้น ที่เป็นผลเสกสรรของมนุษย์เอง ซึ่งหมุนเวียนเข้าวงจรที่เริ่มจากเวทนาใหม่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า กลายเป็นสังสารวัฏวนอยู่อย่างนั้น ไม่สามารถก้าวต่อไปสู่ผลเลิศอย่างอื่น ที่ชีวิตนี้ยังสามารถเข้าถึงได้ยิ่งกว่านั้นขึ้นไป โดยนัยนี้ จะเห็นว่า ช่วงต่อที่กระบวนการจะสืบทอดจากการรับรู้ (ผัสสะ) ต่อไปนั้นเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่ง เรียกได้ว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อทีเดียว และในสถานะเช่นนี้ เวทนาเป็นองค์ธรรมที่มีบทบาทสำคัญมาก^{๕๔}

๕. กระบวนการระหว่างกุศลกับอกุศลที่ดำเนินต่อไป กระบวนการที่สืบทอดจากผัสสะ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ ระหว่างกระบวนการรับรู้ที่บริสุทธิ์ กับกระบวนการสังสารวัฏ ในกระบวนการรับรู้บริสุทธิ์ เวทนามีบทบาทเป็นเพียงองค์ประกอบย่อย ๆ อย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องสมบูรณ์ ส่วนในกระบวนการสังสารวัฏ เวทนาเป็นปัจจัยตัวเอกที่มีอิทธิพลครอบงำความเป็นไปของกระบวนการทั้งหมด กล่าวได้ว่า มนุษย์จะคิดปรุงแต่งอย่างไรและทำการอะไร ก็เพราะเวทนา และเพื่อเวทนา หรือชีวิตจะเป็นอย่างไร ก็เพราะเวทนา และเพื่อเวทนา นอกจากนั้นในกระบวนการสังสารวัฏนี้ มนุษย์มิได้หยุดอยู่เพียงแค่เป็นผู้รับรู้อารมณ์เรียนรู้โลกเพื่อเกี่ยวข้องกับจัดการกับโลกอย่างได้ผลดีเท่านั้น แต่ได้ก้าวต่อไปสู่ความเป็นผู้เสพสวดยโลกด้วย สำหรับกระบวนการรับรู้บริสุทธิ์นั้น ถ้าจะพูดให้ละเอียดชัดเจนตามหลัก ก็ต้องตัดตอนที่ช่วงต่อจากผัสสะนี้ด้วยเหมือนกัน โดยถือว่า การรับรู้เกิดขึ้นเสร็จสิ้นแล้วที่ผัสสะ ดังนั้น กระบวนการต่อจากนี้ไปจึง

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓.

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุง)**, หน้า ๓๒.

แยกได้เป็นอีกตอนหนึ่ง และขอเรียกชื่อว่า กระบวนการญาณทัศนะ หรือกระบวนการแบบวิวิธน์ เป็นคู่ปฏิบัติกับกระบวนการสังสารวัฏ^{๕๕}

๖. กระบวนการที่สืบทอดจากผัสสะ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อทางจริยธรรม ระหว่างความดีกับความชั่ว ระหว่างกุศลกับอกุศล ระหว่างความหลุดพ้นเป็นอิสระกับการหมกตึมนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ เมื่อกล่าวถึงส่วนอื่น ๆ ของกระบวนการแล้ว ก็ต้องย้อนกลับไปพูดถึงอายตนะอีก เพราะกระบวนการต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น ต้องอาศัยอายตนะ เริ่มต้นที่อายตนะ เมื่อว่าองค์ธรรมอื่น ๆ สำคัญ ก็ต้องว่า อายตนะสำคัญเหมือนกัน เช่น เมื่อว่าเวทนาเป็นองค์ธรรมสำคัญยิ่งในกระบวนการแบบเสพเสวยโลก อายตนะก็ย่อมมีความสำคัญมากด้วย เพราะอายตนะเป็นแหล่งหรือเป็นช่องทางที่อำนาจให้เวทนาเกิดขึ้น เวทนาเป็นสิ่งที่มนุษย์มุ่งประสงค์ อายตนะเป็นแหล่งอำนาจสิ่งที่มุ่งประสงค์นั้น

การปฏิบัติเพื่อพัฒนาอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำโดยการมีสติอินทรีย์รู้เท่าทัน ปฏิกริยาของจิตที่มีต่ออารมณ์ คือ รู้ถึงความชอบใจหรือไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นในจิตตามความเป็นจริง เมื่อรู้เท่าทันตามความเป็นจริงแล้ว จิตก็จะเบญจกขา เป็นกลางต่ออารมณ์ อภิชฌาและโทมนัส ไม่สามารถครอบงำจิตได้ ตามปกติ เมื่อเห็นรูปทางตา จะเกิดปฏิกริยาทางจิตขึ้น ๓ แบบ คือ (๑) เกิดความชอบใจในสิ่งที่เห็น (๒) เกิดความไม่ชอบใจในสิ่งที่เห็น และ (๓) เกิดทั้งความชอบใจและไม่ชอบใจในสิ่งที่เห็น ข้อสำคัญในการปฏิบัติอยู่ที่การรู้ชัดปฏิกริยาที่เกิดขึ้นในจิตทั้ง ๓ นั้นตามความเป็นจริง เมื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงก็จะทราบว่าปฏิกริยาของจิตทั้ง ๓ นั้น เป็นสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา ปัจจัยที่ปรุงแต่งนั้นมีทั้งตัวอารมณ์ จิตที่มองเห็น สัญญาความจำได้หมายรู้เก่า ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่ได้เห็นนั้น แต่เดิมไม่มีความรู้สึกเช่นนี้ แต่เมื่อมองเห็นรูปทางตา ก็เกิดความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบขึ้น ความรู้สึกอย่างนั้นเป็นของหายาบ เพราะต้องขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่เห็น ถูกอารมณ์นั้นครอบงำ จิตหลงไหลไปชอบบ้าง ไม่ชอบบ้าง ความจริงแล้ว สิ่งที่มีมองเห็นก็เป็นอยู่อย่างนั้นตามธรรมดา ตามธรรมชาติของสิ่งนั้น แต่ผู้ที่เห็นกลับมีความชอบหรือไม่ชอบอันเป็นความหลงไหลไปตามกิเลสของตนเอง เรียกว่า ถูกอภิชฌาและโทมนัสครอบงำ^{๕๖}

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๕๖} นางสาวณัฐจิตร เล่าหิรัระ, “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์ในอินทรีย์ภาวนาสูต”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗.

สรุปว่า แม้อายตนะ (ภายใน) ๖ จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของขั้น ๕^{๕๗} และไม่ครอบคลุมทุกส่วนแห่งชีวิตมนุษย์โดยสิ้นเชิง เหมือนอย่างขั้น ๕ ก็จริง แต่อายตนะก็มีบทบาทสำคัญยิ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มีอำนาจกำกับวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก จนกล่าวได้ว่า ชีวิตเท่าที่มนุษย์รู้จักและดำเนินอยู่ก็คือการติดต่อกับโลกทางอายตนะเหล่านี้ และชีวิตมีความหมายต่อมนุษย์ก็ด้วยอาศัยอายตนะเหล่านี้ ถ้าอายตนะไม่ทำหน้าที่แล้ว โลกก็ดับ ชีวิตก็ไร้ความหมายสำหรับมนุษย์

อายตนะภายในหรือทวาร ๖ นั้น มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อินทรี ๖” คำว่า อินทรี แปลว่า ภาวะที่เป็นใหญ่ หมายถึงสิ่งที่ทำหน้าที่เป็นใหญ่ เป็นเจ้าหน้าที่ หรือเป็นเจ้าการในเรื่องนั้น ๆ เช่น ตาเป็นเจ้าการในการรับรู้รูป หูเป็นเจ้าการในการรับรู้เสียง เป็นต้น อินทรี ๖ คือ จักขุอินทรี^{๕๘} โสตอินทรี ฆานินทรี จิวหินทรี กายินทรี และมนินทรี คำว่า อินทรี นิยมใช้กับอายตนะ ในขณะที่ทำหน้าที่ของมัน ในชีวิตจริง และเกี่ยวกับจริยธรรม เช่น การสำรวมจักขุอินทรี เป็นต้น ส่วนอายตนะนิยมใช้ในเวลาพูดถึงตัวสภาวะที่อยู่ในกระบวนการ เช่นว่า อาศัยจักขุอาศัยรูป เกิดจักขุวิญญาณ เป็นต้น และเมื่อพูดถึงสภาวะลักษณะ เช่นว่า จักขุไม่เที่ยง เป็นต้น, อีกคำหนึ่งที่ใช้พูดกันบ่อยในเวลากล่าวถึงสภาวะในกระบวนการ คือคำว่า “ผัสสาตนะ” แปลว่า ที่เกิดหรือบ่อเกิดแห่งผัสสะ คือที่มาของการรับรู้นั่นเอง

อายตนะภายนอก หรืออารมณ์ มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีก คือ “โคจร” (ที่เที่ยว, ที่หากิน) และ “วิสัย” (สิ่งผูกพัน, แดนดำเนิน), และชื่อที่ควรกำหนดเป็นพิเศษ ใช้เฉพาะกับอารมณ์ ๕ อย่างแรก ซึ่งมีอิทธิพลมากในกระบวนการแบบเสพสวโยโลก หรือแบบสังสารวัฏ คือ คำว่า “กามคุณ” (ส่วนที่น่าใคร่ น่าปรารถนา, ส่วนที่ดีหรือส่วนอร่อยของกาม) กามคุณ ๕ หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ เฉพาะที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เท่านั้น

๒.๔.๒ เหตุดับของกามคุณ ๕

พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงเหตุดับของกามคุณ ๕ คือ การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในกามทั้งหลาย ว่า

“สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ไม่รู้ชัดคุณแห่งกามทั้งหลายว่า เป็นคุณไม่รู้ชัดโทษแห่งกามทั้งหลายว่า เป็นโทษและไม่รู้ชัดการสลัดออกไปจากกามทั้งหลายว่า เป็นการสลัด

^{๕๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๓/๓๕.

^{๕๘} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๑๓/๓๒.

ออกไปตามความเป็นจริงอย่างนั้น เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเหล่านั้นจักรอบรู้กามทั้งหลายเอง หรือจักชักชวนผู้อื่นเพื่อให้รู้เช่นนั้น และผู้ปฏิบัติแล้วก็จักรอบรู้กามทั้งหลายได้ ส่วนสมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งรู้คุณแห่งกามทั้งหลายว่า เป็นคุณรู้ชัด โทษแห่งกามทั้งหลายว่า เป็นโทษ และรู้ชัดการสลัดออกไปจากกามทั้งหลายว่าเป็นการสลัดออกไปตามความเป็นจริงอย่างนั้น เป็นไปได้ที่พวกเขาเหล่านั้นจักรอบรู้กามทั้งหลายได้เอง หรือจักชักชวนผู้อื่นเพื่อให้รู้เช่นนั้นและผู้ปฏิบัติตามแล้วก็จัก รอบรู้กามทั้งหลายได้”^{๕๙}

การรู้ชัด รู้แจ้ง ตามความเป็นจริง คือปัญญาอันประเสริฐ ได้ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวทางการสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงกำหนดชัดเจนแล้วในพระธรรมเทศนาตรัสไว้ว่า ไม่ควรไปยุ่งเกี่ยวในหนทางที่สุดโต่ง คือการหมกมุ่นในกามและการทำตนให้ลำบากทั้งสองทางนี้เป็นหนทางที่ผิด และเป็นสิ่งที่ควรละ

คำว่า รู้ชัดก็ดี รอบรู้ก็ดี ไม่ใช่รู้ธรรมดา แต่รู้ด้วยปรีชาญาณชั้นอริยมรรค เพราะสิ่งที่จะต้องรู้ไม่ใช่เรื่องธรรมดาแต่เป็นตัวยุทธา ที่จะต้องเข้าถึงตามความเป็นจริง สมุทัย นิโรธ และนิโรธคามินีปฏิปทาของปัญหา เรียกรวมว่า ต้องรู้ร้อยสัจ ๔ ประการ^{๖๐} คือ

๑. ทุกขสัจ เพราะเป็นเหตุให้เกิดทั้งทุกข์กาย และทุกข์ใจต่าง ๆ นานา หมายความว่า เป็นสภาวะธรรมที่เป็นทุกข์อย่างแท้จริง

๒. สมุทยสัจ คือ ความปรารถนา ความอยาก ความต้องการในทุกขสัจ กล่าวคือ อุปาทานขันธ ๕ นั้นเอง

๓. นิโรธสัจ อันเป็นเหตุแห่งการดับทุกข์โดยสิ้นเชิง เป็นสภาวะที่สงบจากกิเลสด้วยมรรคญาณได้แล้ว ย่อมสามารถที่จะตัดสินใจได้ตามความเป็นจริงว่า รูปนามขันธ ๕ ที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลาอันล้วนแต่เป็นทุกข์

๔. มัคคสัจ มรรค ๘ อันประกอบด้วยสัมมาทิฐิ เป็นต้น ซึ่งมีพระนิพพานเป็นอารมณ์

รูปนามทั้งหลายที่เกิดขึ้นในขันธสันดานของปุถุชนทั้งหลายนั้น ล้วนเป็นทุกขสัจ และสมุทยสัจ ทั้งสิ้น ซึ่งในบรรดาทุกขสัจ และสมุทยสัจ ทั้ง ๒ นั้น ความปรารถนาความต้องการ ความเพติดเพลินยินดี ล้วนได้ชื่อว่า สมุทยสัจ ทั้งสิ้น ส่วนรูปนาม ที่เหลือทั้งหมดได้ชื่อว่า ทุกขสัจสภาวะ

^{๕๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๐/๑๗๑.

^{๖๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๒๐๑/๖๕๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๐/๑๑๘., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๓/๑๖๗., องทุก (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๔๓., ตูรายละเอียดยใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๒-๔๒๔.

ที่ดับสนิทแห่งอารมณ์ที่ถูกกำหนด และจิตที่เป็นตัวกำหนดนั้น เรียกว่า นิโรธสัง ส่วนธรรมทั้งหลาย ที่ทำหน้าที่เข้าถึงและรู้ประจักษ์แจ้งในสภาวะธรรมอันเป็นที่ดับสนิทนั้น เรียกว่า มัคคสัง

ความเกี่ยวข้องกับกามสุขมี ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม และกิเลสกาม เงินทอง เพชร พลอย ต่าง ๆ ที่เรียกว่า รัตนะ ที่ดินบ้านเรือน สิ่งของเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ และญาติ มีพี่น้อง พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผัวเมีย ลูกหลาน เป็นต้น เหล่านี้คือวัตถุกาม เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความต้องการ ซึ่งความพอใจในอารมณ์ทั้งหลาย นี้คือ กามารมณ์ อันเป็นเหตุให้เกิดความพอใจ อยากได้ เพลิดเพลิน ติดอยู่ อันเกิดจากกิเลสกามสิ่งที่น่าปรารถนา น่าพอใจ น่ายินดีได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ทั้ง ๕ อย่างที่เป็นกามคุณนั้น นี่เป็นข้อปฏิบัติเป็นทางที่ควรละ ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้

อารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในขณะที่กำลังเห็นอยู่ก็ดี ก็กำหนดว่าเห็นหนอ ในขณะที่กำลังรู้ อยู่ ก็กำหนดรู้หนอ ในขณะที่กำลังเสวยอารมณ์อยู่ ก็กำหนดว่ารู้หนอ เป็นต้น กำหนดรู้เท่าทัน ความคิดที่เกิดขึ้นต้องรู้เท่าทัน เวลาคิด ก็คิดหนอ ความเพลอกก็เช่นเดียวกัน มีสติกำหนดอารมณ์ที่กำลังเกิดอยู่ได้เป็นอย่างดีแล้ว ความเกี่ยวข้องกับอารมณ์มีความยินดี ความเพลิดเพลินในอารมณ์ นั้น ๆ ย่อมได้เกิดขึ้น การปฏิบัติอย่างนี้จัดว่าเป็นการเจริญกุศลภาวนา เป็นการเจริญสติปัฏฐานอยู่นั่นเอง สติที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นเหตุให้เกิดสมาธิ และปัญญาก็ย่อมตามมา

ในจุฬหุชกขันธ์สูตร^{๖๑} พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงตรัสกับเจ้ามหานามะว่า มหานามะ ก่อนการตรัสรู้ แม้เมื่อครั้งเราเป็นโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้ เราก็เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญา อันชอบอย่างนี้ว่า กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่มาก ก็ตาม แต่เราก็กังขามไม่บรรลุมานที่มีปิติและสุขที่ปราศจากกามทั้งหลาย ปราศจากอกุศลธรรมทั้งหลาย หรือยังไม่บรรลุมรรณอื่นที่สงบกว่ามานทั้ง ๒ นั้น ดังนั้นเราจึงปฏิญาณว่าชื่อว่าจะไม่เวียนมาหากามทั้งหลายก็หาไม่ แต่เมื่อใดเราเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่มาก เราได้บรรลุมานที่มีปิติและสุขที่ปราศจากกามทั้งหลาย ปราศจากอกุศล ธรรมทั้งหลาย หรือบรรลุมรรณอื่นที่สงบกว่ามานทั้ง ๒ นั้น เมื่อนั้นเราจึงปฏิญาณว่า ไม่เวียนมาหากามทั้งหลายอีก^{๖๒}

๒.๕ พระสูตรว่าด้วยกามคุณ

^{๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๗/๑๗๘.

^{๖๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๗/๑๗๘.

๒.๕.๑ มหาทุกขัขันธสูตร

มหาทุกขัขันธสูตร หมายถึงพระสูตรว่าด้วยกองทุกข์สูตรใหญ่ มีความหมายกว้างครอบคลุมถึงสาระธรรมต่าง ๆ อันมีข้อปลีกย่อยมากมาย เช่น เรื่อง กามคุณ ๕ ประการ รู้ชัดคุณโทษ และการสลัดออกจากกามทั้งหลาย จากรูปทั้งหลาย และจากเวทนาทั้งหลายตามความเป็นจริง “มหาทุกขัขันธสูตร”^{๖๓} มาจากคำภาษาบาลีว่า มหา หมายถึง ใหญ่ หนัก ทุกข หมายถึง ความทุกข์ หรือสภาพที่ทนอยู่ได้ยาก ขนฺธ หมายถึง กอง, ท่อน สูตร หมายถึง พระสูตร รวมความแล้วแปลว่า สูตรว่าด้วย คุณโทษ และการสลัดออก” เป็นสูตร ๆ หนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแบบปรีชาผาสยะ

การศึกษาวิจัยมหาทุกขัขันธสูตรว่าด้วยคุณโทษ และการสลัดออก สาระที่ควรศึกษาโดยละเอียด คือ การเห็นความแตกต่างของคำสอน การศึกษาเหตุ คุณโทษ และการสลัดออก ของ กามคุณ รูป และเวทนา การปฏิบัติตนเพื่อละกามคุณเพื่อปรับตนเองให้เหมาะกับการดำเนินชีวิต และการนำไปปฏิบัติเพื่อความเจริญไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของพระสูตรนี้ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์อื่น ๆ

ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่งภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำถามของพวกอัญญเดียรัถย์ปริพาชกที่ภิกษุทั้งหลายนำมากราบทูลให้ทรงทราบ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ใน ปุจฉาสิกะ^{๖๔} การตั้งคำถาม คือ กระบวนการสำคัญในการแสดงธรรม แสดงปัญหาของ คนทั่วไป และเป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่า ปุจฉาสิกะ แปลว่า การแสดงธรรมเพราะถูกตั้งคำถาม

พระพุทธเจ้าทรงได้พระนามว่า บรมครูของโลก อันแสดงถึงพระอัจฉริยภาพในการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ เป้าหมายการแสดงธรรมของพระพุทธองค์คือ ความสะอาด สว่าง สงบที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้ฟังธรรม และเกิดปัญญา คือ แสงสว่างที่นำไปสู่ความพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง^{๖๕} พระพุทธองค์ทรงใช้ผืนโลกเป็นห้องเรียน สรรพสัตว์ทั้งหลาย คือ ผู้เรียนตลอด

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๕/๑๖๗.

^{๖๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๓/๑๖๕.

^{๖๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๓/๗๖.

ระยะเวลาในชีวิตของพระพุทธองค์ภายหลังการตรัสรู้ ทรงทำหน้าที่เป็นบรมครูสั่งสอนประชาชนให้เกิดความรู้ความเข้าใจในชีวิต เกิดปัญญาและดวงตาเห็นธรรม ทรงชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้อุสขเกษมศานต์ บอกทางแห่งพระนิพพานแก่เหล่าเวไนยสัตว์^{๖๖}

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้มีอยู่เป็นจำนวนมาก และมีระดับยาก ง่าย ลึก ตื้น แตกต่างกันไปตามสภาพธรรม หลักธรรมที่นำมาทรงสอนหรือถ่ายทอดจึงได้ผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาให้เข้ากับสภาพผู้ฟังธรรม และสภาพการแสดงธรรมในขณะนั้นเป็นเรื่อง ๆ ไป และนี่คือเห็นผลว่าทุกครั้งที่ทรงสอนพระองค์จึงประสบผลสำเร็จในการสอน

พระพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ตามที่ต่าง ๆ นั้น ย่อมมีผลหรือประโยชน์ที่แตกต่างกันไป บัณฑิตผู้รู้ธรรมแห่งพระสูตร กล่าวว่า พระองค์แสดงพระสูตรเพราะเป็นคำรัสอันพระพุทธเจ้าตรัสดีแล้ว เพราะผลิตประโยชน์ เพราะหลังประโยชน์ เพราะเป็นที่ด้านทานอย่างดี จึงอยู่พระสูตรนั้นย่อมแสดงประโยชน์ทั้งหลายอันต่างกันโดยประโยชน์ของตน และของผู้อื่นเป็นต้น

ผลที่เกิดขึ้นหลังจากการแสดงธรรมของมหาทุกขัขันธสูตร หลังจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักธรรมในมหาทุกขัขันธสูตรแล้ว หลักธรรมที่เป็นประโยชน์ในการกระทำให้รู้แจ้งถึงความแตกต่างแก่บรรดาพระภิกษุทั้งหลาย โดยการแสดงให้เห็นอะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็น การไถ่ถอนกามทั้งหลาย อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นการไถ่ถอนรูปทั้งหลาย อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นการไถ่ถอนเวทนาทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกปริพาชกอัญญเดียรัจฉาน พวกเธอถามอย่างนี้ จักไม่พอใจเลย ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะข้อนั้นไม่ใช่วิสัย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นผู้จะยังจิตให้ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ ในโลกเป็นไปด้วยเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ เป็นไปด้วยสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เว้นไว้แต่ตถาคต หรือสาวกของตถาคต^{๖๗} พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสว่า คำถามเหล่านี้ นอกจากพระองค์และสาวกของพระองค์ ไม่มีผู้ใดสามารถตอบให้ถูกต้องสมบูรณ์ได้ เพราะมิใช่วิสัยของคนเหล่านั้นทรงตอบคำถามเหล่านี้

สรุปหลักธรรมที่ได้จากการตอบได้ในวาทะมหาทุกขัขันธสูตร

^{๖๖} ชุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๒๔/๖๘๔.

^{๖๗} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๑๕.

๑) พระผู้มีพระภาคตรัสสอนให้ภิกษุเหล่านั้นตอบโต้ว่าทะของนักบวชนอกศาสนา พวกนั้นโดยให้ตั้งคำถามย้อนกลับว่า^{๖๘}

- ๑.๑) อะไร เป็นเหตุแห่งกามทั้งหลาย
- ๑.๒) อะไร เป็นเหตุแห่งโทษทั้งหลาย
- ๑.๓) อะไร เป็นการสลัดออกจากกามทั้งหลาย
- ๑.๔) อะไร เป็นคุณแห่งรูปทั้งหลาย
- ๑.๕) อะไร เป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย
- ๑.๖) อะไร เป็นการสลัดออกจากรูปทั้งหลาย
- ๑.๗) อะไร เป็นคุณแห่งเวทนาทั้งหลาย
- ๑.๘) อะไร เป็นโทษแห่งเวทนาทั้งหลาย
- ๑.๙) อะไร เป็นการสลัดออกจากเวทนาทั้งหลาย

๒) พระองค์ทรงตอบคำถามเหล่านี้โดยลำดับ

๒.๑) เหตุแห่งกามทั้งหลาย

กามทั้งหลาย หมายถึง กาม ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ (สัมผัส) ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ กาม ๕ ประการนี้เป็นเหตุให้เกิดสุข และโสมนัสได้ จึงเรียกว่า กามคุณ ๕ เพราะเมื่อรูปกระทบกับตาหากเป็นรูปที่น่าพอใจ น่าปรารถนา น่าใคร่ ย่อมจะทำให้ผู้เป็นเจ้าของเกิดความอímอก อímใจเมื่อเกิดความอímอก อímใจ ย่อมจะทำให้เกิดแรงผลักดัน ในอันจะแสวงหาในรูปนั้นเพิ่มอีกเมื่อความสุขเกิดเพิ่มมากขึ้น ผู้เป็นเจ้าของก็จะเพิ่มขนาดในการแสวงหา สร้างสุขให้แก่ตนเอง การสร้างสุขให้แก่ตนเองจิตใจก็จะแข็งแรงมีกำลังมากขึ้น เมื่อจิตใจดี ร่างกาย และรูปชั้นร็กก็แข็งแรงดี แม้เสียงกระทบหู กลิ่นกระทบกับจมูก รสกระทบกับลิ้น วัตถุกระทบกับกาย อารมณ์กระทบกับจิตใจ ก็เป็นเช่นนั้น ฉะนั้น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ จึงมีคุณในการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นได้ จึงเรียกว่า กามคุณ

๒.๒) โทษแห่งกามทั้งหลาย

กามเหล่านี้เป็นเหตุให้ทำงาน ผู้ทำงานต้องได้รับทุกข์นานาชนิด เช่น ทุกข์จากการตรากตรำทำงาน ทุกข์จากความหนาว ความร้อน ลม แดด จากถูกสัตว์ เช่น เหลือบ ยุง ขบ กัด จากความหิว ความกระหาย เมื่อบุคคล เพิ่มความดิ้นรน ในการแสวงหารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ถูกใจของตนเองมากขึ้น เมื่อไม่ได้สมประสงค์ตามที่มุ่งหมายไว้ก็ดี ได้แต่ไม่พอกับความต้องการก็ดี

^{๖๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/-/๕๐-๕๔ (หน้าบทนำ).

ความทุกข์จะเกิดมีมาแทนเพราะการดิ้นรนแสวงหาสิ่งเหล่านั้น ยิ่งต้องการมาก ความดิ้นรนแสวงหา ก็มากไปตาม ผู้แสวงหาต้องทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาจึงได้รับทุกข์นานาชนิด เช่น ทุกข์จากการตรากตรำทำงาน ฯลฯ เหล่านี้เกิดขึ้นมา จึงชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย

๒.๓) การสลัดออกจากกามทั้งหลาย

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในกามทั้งหลาย^{๖๙} คือความรักใคร่พอใจ ราคะคือความกำเนิดกัลลัคลุ่ม หมกมุ่นในกามคุณเหล่านั้น ไม่ใส่ใจ ไม่คำนึง ยึดไว้ เห็นสักแต่ว่าเห็น ได้ยินสักแต่ว่าได้ยิน ได้สุดตมกลืนสักแต่ว่าได้กลืน ได้ลิ้มรสสักแต่ว่าได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสัมผัสสักแต่ว่าได้ถูกต้องสัมผัส และได้รับอารมณ์ความรู้สึกทั้งที่ถูกใจและไม่ถูกใจ ก็สักแต่ว่าได้รับรู้เท่านั้น ไม่สืบทอดใส่ใจ รักใคร่ กำหนดในสิ่งเหล่านั้น ให้เป็นเพียงสักแต่ว่าเท่านั้น ชื่อว่า การสลัดออกจากกามทั้งหลาย

๒.๔) คุณแห่งกามทั้งหลาย

เพราะเป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด เมื่อได้เสพสิ่งที่ปรารถนาแล้ว ความปีติย้อมย้อมจิตเป็นความสุขทางใจ ได้แก่ โสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้ จึงเรียกว่าเป็น “คุณ” ความงดงาม ความเปล่งปลั่งแห่งรูปทั้งหลาย เป็นคุณแห่งรูปทั้งหลาย ความงดงาม ความเปล่งปลั่ง ความมีทรวดทรงสมส่วน แห่งสัณฐานทั้งหลาย ความแข็งแรงแห่งบุรุษ ความนูนแห่งเนื้อ ความอ่อนช้อยของผู้หญิง ทำให้เกิดความถูกตา เกิดเป็นรูปุปปมาณิกา คือเพียงแค่เห็นก็เกิดความรักใคร่ พอใจ นำคบหา ตามจริง ความเป็นผู้มีผิวพรรณงามสมส่วน ย่อมเป็นมูลแห่งเบื้องต้นให้เกิดความรักใคร่ของผู้ได้พบเห็น แม้เสียงที่ไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสที่สบาย อารมณ์ที่เป็นสุข ก็เช่นกัน นี่จึงเรียกว่า ความงามเป็นคุณแห่งกามทั้งหลาย^{๗๐}

๒.๕) โทษของรูปทั้งหลาย

^{๖๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๓/๖๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๙๐/๒๒๘.

^{๗๐} ดุราลัยเถียรใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๘/๑๐๙.

ความงดงาม ความเปล่งปลั่งแห่งรูปทั้งหลาย^{๗๑} เสื่อมคลายไปเมื่อคราวอาพาธ เมื่อชรา และร่างกายกลายเป็นซากศพเมื่อมรณะ ย่อมเสื่อมสลายไปในเวลาแก่ เฒ่า ชราภาพ ผิวน้ำเหี่ยวแห้ง เสียงแหบเครือไม่สดใส จมูกก็รับรู้กลิ่นไม่ได้ดี ลิ้นไม่รับรู้รสชาติอาหาร สัมผัสเย็น ร้อนอ่อนแข็งก็ไม่ดีดังเดิม อารมณ์ปรวนแปรเกลียดง่าย โกรธง่าย หรือเมื่ออาพาธเจ็บป่วย หูตาฝ้า ฟาง มือเท้าพิการหรือเป็นโรค ขยับเขยื้อนไม่ได้ และร่างกายเป็นซากศพเมื่อมรณะตายไปต้องคอย บริหารรักษาอยู่รำไป นี่ชื่อว่า เป็นโทษของรูปทั้งหลาย

บุคคลในโลกนี้แสวงหาความสุข โดยการประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่ต้องมีความ อดทนต่อความตรากตรำ ต่อความร้อนหนาว เตื่อร้อนเพราะสัมผัส แห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และ สัตว์เลื้อยคลาน ตายเพราะความหิวกระหาย ความโศกเศร้า คร่ำครวญ ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ แต่ถ้าบุคคลนั้นประสบความสำเร็จในโภคสมบัติ เขากลับต้องเสวยทุกข์ อันมีเหตุมาจากการ รักษา กลัวโจรจะลัก หรือทายาทผู้ไม่เป็นที่รักจะแย่งไป ถูกอำนาจจากมคฺฉนครอบงำจิต เกิดการ วิวาทกัน อาฆาตพยาบาท เพราะการทะเลาะก่อการแค้นแค้น ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือ บ้าง ด้วยก้อนหินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศาสตราจึงทำให้ได้รับอันตราย บ้านเมืองรุ่มรวยหรือ ทุกข์ปางตายบ้าง เพราะความแค้นแค้นกัน สถานการณ์ลุกลามไปเป็นความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่ม ผลประโยชน์กับกลุ่มชน จนชนทั้งหลายถือดาบและโล่ จับอาวุธปลุกศรแล้ววิ่งเข้ามาสู่สงคราม ปะทะกันทั้ง ๒ ฝ่าย ถึงแม้กลุ่มชนผู้ชนะจะได้ครอบครองโภคสมบัติในเมืองแล้ว แต่ในกลุ่ม ประชาชนของตนยังไม่หมดจากความโลภ จึงมีการตัดช่องย่องเบา ขโมย ปล้น จี้ ละเมิดภรรยา ผู้อื่นบ้าง พระราชาก็สั่งจับเขาลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ เช่น จำคุก ฆาตกรรมด้วยแส้บ้าง

เมื่อค้นหาในกามคุณยังไม่ได้ดับไปชนทั้งหลายย่อมประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต และ มโนทุจริต ครั้นตายแล้วย่อมไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะเป็นวงจรร อกกรรมกบฏเวียนไม่สิ้นสุด อย่างนี้เป็น โทษ ฉะนั้น จากการยกหลักธรรมตัวอย่างบางส่วนมาแสดง นี้ เป็นการเปิดเผยให้เห็นถึงสภาวะทุกขเวทนาที่จิตเข้าไปหลงยึดติด อันมีความยินดีในอารมณ์แห่ง กามคุณ ๕ หรือสภาวะทุกขเวทนาที่จิตเข้าไปหลงผูกติด อันมีความไม่ยินดีในอารมณ์แห่งกามโทษ ๕ และสภาวะไม่ใช่สุขทุกขเวทนาที่จิตเข้าไปหลงลึกลงเสีย อันมีความไม่สามารถแยกแยะถึงความ เป็นจิตยินดีไม่ยินดีในอารมณ์แห่งกามคุณหรือโทษ ๕ ที่เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งแห่ง ทุกขสัจจะ ด้วยโลกมุลจิตได้แก่โลกเจตสิก โทสมุลจิตได้แก่โทสเจตสิก โมหมุลจิตได้แก่โมหเจตสิก เป็นเหตุ เป็นต้น เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัยสัจจะ

^{๗๑} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๘/๓๒๔., ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๘/๑๐๙.

การแสดงธรรมอย่างนี้เป็นการอธิบายขยายความ โดยเป็นแบบระบบเชื่อมโยงกันแห่งปฏิจจสมุปบาท อันมีเหตุและปัจจัยช่วยอุปการะแก่กันและกัน กล่าวคือ เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ก็มิ เมื่อสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้ก็ไม่มี เป็นสภาวะการไหลไป ๘ ระดับโดยลำดับ ที่เพียบพร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ มีทั้งความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด ซึ่งผู้คิดตาม ผู้ปฏิบัติตามก็ จะได้รับผลสำเร็จในขณะนั้นเลย ไม่ต้องอ้อนวอนขอใครทำให้ ไม่ต้องหวังให้ใครมารับผิดแทนเรา เพราะเราเป็นผู้ทำ เราก็ต้องเป็นผู้รับผลของการกระทำนั้นด้วย หรือถ้าเราทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้ว โดยไม่มีเจตนาและไม่หวังผลตอบแทน แต่กรรมนั้นก็จะทำหน้าที่แห่งกรรม ดังมีพระบาลีแสดงใน คัมภีร์ไว้ว่า

“กมมสสกา มาณว สตตะตา กมมทายาทา กมมโยนี กมมพนธู กมมปฏิสรณา กมมํ สตเต วิภชติ ยทิทํ หีนปฺปณฺีตตยาติ ฯ” “माणพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๓/๒} ดังนั้น มันจึงเป็นการยุติที่ธรรมอยู่แล้ว

๒.๖) การสลัดออกจากรูปทั้งหลาย

การกำจัดความกำหนดด้วยความพอใจ^{๓/๓} การละความกำหนดด้วยความพอใจ ในรูปทั้งหลาย พิจารณาเห็นโทษของรูปเหล่านั้นว่า มีความสุขน้อย มีความทุกข์มากไม่แน่นอน ไม่เป็นไปในอำนาจมีอันผูกพันไปตามกาลเวลา ละความสวสยตงตงาม ไม่คงทนเหมือนดังเดิม เมื่อเห็นก็ สारวมระวังไม่สืบท่อารมณฺีให้เกิดความกำหนด ชื่อว่า การสลัดออกจากรูปทั้งหลาย

๒.๗) คุณแห่งเวทนาทั้งหลาย

ความไม่มุ่งเบียดเบียนกันขณะอยู่ในปฐมฌาน^{๓/๔} ทุติยฌาน ตติยฌาน และ จตุตถฌาน เมื่อดวงจิตมีสมาธิแนบแน่น ปราศจากการรบกวนของอารมณ์ภายนอก มีวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข ถูกไล่ไปที่ละน้อยๆ เหลือแต่เอกัคคตารมณฺ์ นิ่งสนิทเป็นอารมณ์เดียว มีความสุขเกิดสุข เวทนาจากความสงบในภายในฌานทำให้จิตมีกำลัง แม้ขณะอยู่ภายในฌานสมบัติก็มีความสุข ออกจากฌานแล้วจิตใจก็มีกำลัง นี่จึงชื่อว่า เป็นคุณแห่งเวทนาทั้งหลาย

๒.๘) โทษแห่งเวทนาทั้งหลาย

^{๓/๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๕๘๑/๓๗๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๐/๒๕๐.

^{๓/๓} คูรายละเอียดใน อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๗๒/๕๕๖-๕๕๗.

^{๓/๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๙/๕๔๘.

การที่เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา^{๓๕} เมื่อสุข เวทนาเกิดขึ้นเราก็อใจ แต่เมื่อเราพอใจได้ไม่นานสุขเวทนานั้นก็พลันกลับกลายเป็นทุกข์เวทนาแทน บางทีทุกข์เวทนาเกิดขึ้น เราก็อึดอัดตันใจ อึดอัด อยู่ได้ยาก บางคนทนไม่ได้ต้องฆ่าชีวิตคนอื่นบ้าง ตนเองบ้าง แต่หากเรายับยั้งชั่งใจได้ พอทุกข์เวทนาแปรปรวนไป เราจะมองเห็นสุขเวทนาเปรียบเหมือน เมื่อพระจันทร์จะลับขอบฟ้า พระอาทิตย์ก็จะโผล่ขึ้นมาส่องสว่างแทน ฉะนั้นฉันนั้น ฉะนั้น เมื่อมีสุขอย่าเพิ่งหลงระเห็จใจ เมื่อมีทุกข์อย่าเพิ่งหมดหนทางไปรอให้ทุกอย่างคลี่คลายไปเอง ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงอยู่ร่ำไปนี้ จึงชื่อว่า เป็นโทษแห่งเวทนาทั้งหลาย

๒.๙) การสลัดออกจากเวทนาทั้งหลาย

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในเวทนาทั้งหลาย การปล่อยวางไม่ยินดี ยินร้ายในเวทนาที่เกิดขึ้น ทั้งที่จะน่าพอใจ หรือน่าขัดเคืองใจ ไม่หลงใหล ยินดี ยึดติดในเวทนาที่ถูกใจ ไม่พลักไสเวทนาที่ไม่น่าพอใจ แต่พิจารณาตามความเป็นจริงตามสภาวะที่เกิดขึ้นว่า สุข เวทนามีลักษณะอย่างไร ทุกข์เวทนามีลักษณะอย่างไร รู้แล้วก็ปล่อยวาง รู้สักรู้แล้วก็วางไม่ยึดไว้ พิจารณาเห็นความเกิดดับของเวทนาที่ปรากฏว่ามีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น แปรปรวนในท่ามกลาง และดับสลายไปในที่สุด นี้ชื่อว่า การสลัดออกจากเวทนาทั้งหลาย

กามคุณ ๕ ทั้งหลาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วย ความยั่วยวน ชวนให้กำหนัด เรานั้นได้ล่วงรู้ถึงความเกิดขึ้น ความคงอยู่ไม่ได้ คุณและโทษของกามทั้งหลาย กับทั้งทางออกหรือภาวะรอดพ้นของมันตามความเป็นจริง จึงละกามตัณหา บรรเทาความร่าเริงเพราะกามเสียได้ หมดความกระหายอยาก เป็นอยู่โดยมีจิตสงบระงับในภายใน.^{๓๖} พระสมณโคตมทรงบัญญัติการละ คือ การก้าวล่วงกามทั้งหลาย แม้ในรูปเวทนาเป็นต้นก็นัยนี้เหมือนกัน ในข้อนี้ พวกเดียรถีย์ผู้รู้ลัทธิของตนพึงบัญญัติความรอบรู้กามทั้งหลาย เมื่อถึงปฐมฌาน พึงบัญญัติความรอบรู้รูปทั้งหลาย เมื่อกล่าวถึงอรุณภาพ พึงบัญญัติความรอบรู้เวทนา เมื่อกล่าวถึงอสัญญภาพ ก็พึงบัญญัติความรอบรู้เวทนาทั้งหลาย แต่เดียรถีย์เหล่านั้นย่อมไม่รู้ปฐมฌานนี้ รูปภาพ นี้อรูปภาพ เมื่อไม่อาจบัญญัติ จึงพูดว่าพวกเราจะบัญญัติ ๆ อย่างเดียว พระตถาคตทรงบัญญัติความรอบรู้กามทั้งหลาย ด้วยอนาคามิมรรค ทรงบัญญัติความรอบรู้รูปและเวทนาทั้งหลาย ด้วยอรัหัตมรรค^{๓๗}

^{๓๕} ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๕๓/๔๐๖.

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๓๕.

^{๓๗} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๑๒๖.

นับตั้งแต่สมัยที่พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลก บุคคลก็เริ่มรู้จักคุณค่าของการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน การเจริญวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขขันธสูตรนี้เป็นการละกามคุณก็คือ รูปนาม หรือขั้น ๕ ที่ต้องละได้ด้วยวิปัสสนาภาวนาคือการเจริญตามแนวแห่ง สติปัฏฐาน ๔ และ มรรคมรรค ๘ เท่านั้น

จากการศึกษาเนื้อหาหลักธรรมในมหาทุกขขันธสูตรนี้ ผู้วิจัยพบหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากรรมฐานที่ปรากฏในมหาทุกขขันธสูตร พบว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ทั้งสมณะและวิปัสสนาในการที่จะกำหนดรู้ขั้น ๕ คือ รูปนาม ทำจิตให้หลุดพ้นจากกามคุณมี รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น พระองค์ทรงตรัสว่ามีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก คือ มีปัจจเวกขณะญาณ การรู้ร้อยสัจ ๔

สรุป มหาทุกขขันธสูตร เป็นพระสูตรที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก ในสีหนาทวรรค ซึ่งสีหนาทวรรคนี้มีอยู่ด้วยกัน ๑๐ สูตร มหาทุกขขันธสูตร นี้จัดอยู่ใน สีหนาทวรรค เป็นสูตรลำดับที่พระธรรมสังคิตถิอาจารย์ ได้กล่าวถึง กาม รูป เวทนาความไม่เที่ยงของกามคุณ จึงเกิดการแสวงหายึดติด เพลิดเพลิน ซึ่งเกิดขึ้นเป็นไปโดยไม่รู้ตัวด้วยอวิชชา เป็นลำดับขั้นโดยนัยแห่งปฏิเสธสมุพบาท เป็นกองทุกข์ใหญ่ และแสดงการสลัดออก หรือการดับหลักธรรมที่สำคัญ คือ ปฏิจจสมุพบาท ในมหาทุกขขันธสูตร ได้แก่ กาม รูป และเวทนา เป็นที่เกิดจากกามคุณ ๕ ที่รวมส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นกลุ่มเป็นสภาวะที่ทรงไว้ซึ่งความว่างเปล่าจากตัวตน ถูกความทุกข์บังคับ มี ๕ กอง อันประกอบด้วย รูป เป็นสภาพเสื่อมสลายไป ทрудโทรมไป เพราะปัจจัย มีหนาวร้อน เป็นต้น เวทนาเป็นการเสวยอารมณ์ การรับรู้อารมณ์ มีอาการ หรือความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือ เฉยๆ สัญญาเป็นความกำหนด หมายถึงจำได้ในอารมณ์นั้นๆ สังขารเป็นกองสังขาร เป็นส่วนปรุงแต่งจิตให้ดี หรือชั่ว หรือ เป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติวิญญาน เป็น ความรู้แจ้งในอารมณ์ มีความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตาเห็นรูป จมูกได้กลิ่น เป็นต้น ในขั้น ๕ คือ รูปกับนาม เป็นของว่างเปล่า เกิดขึ้นเพราะถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น

การกำหนด รูปนาม เพื่อละซึ่งเป็นสิ่งสมมติทางโลก เพื่อให้พ้นจากความเข้าใจผิด ว่ามีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา และเพื่อในจิต ประกอบด้วยปัญญา คือ การรู้ตามความเป็นจริงแห่งอริยะเหตุเกิดแห่ง มหาทุกขขันธสูตร คือ ตัณหา หมายถึง สภาวะทางจิตมีอาการ หิวกระหาย ไม่อิ่มในอารมณ์ หรือสิ่งเร้า ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย ซึ่งกามคุณ ๕ จำแนกตัณหาโดยอาการแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

กามตัณหา หมายถึง ความทะยานอยากในกาม ความอยากได้กามคุณ กล่าวคือ สิ่งสนองความต้องการ ภวตัณหา หมายถึง ความทะยานอยากในภพ ความอยากในภาวะของ

ตัวตน อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป ความใคร่อยากที่ประกอบด้วยภวทฤษฎี หรือ สัสสตทฤษฎี วิวาทันหา หมายถึง ความทะยานอยากในวิภพ ความอยากในความพรากพันไป แห่งตัวตน จาก ความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่ปรารภณา อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ ความใคร่อยากที่ ประกอบด้วย วิวาททฤษฎี หรือ อัจฉาททฤษฎี อุปาทานหมายถึง สภาวะทางจิตมีอาการเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เอาไว้อย่างเหนียวแน่น จำแนกอุปาทานโดยอาการออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ กามุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์ ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย และธรรมารมณ์ที่น่ายินดี ทิฏฐุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในทัศนะ แนวความคิด หลักการ ทฤษฎีต่าง ๆ ตลอดจนอุดมการณ์ ว่าเป็นสิ่งถูกต้อง สลัพพตูปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่น ระบียบแบบแผนธรรมเนียม จารีต กฎ กติกา ตลอดจนข้อบังคับต่าง ๆ ว่าเป็น วิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมาย อตตวาทูปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่นในสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และเที่ยงแท้

ตัณหา กับ อุปาทาน เป็นกิเลสที่เกิดขึ้นติดต่อกัน คือ ตัณหา คือ ความอยากในอารมณ์ หรือ สิ่งเร้าจัดอยู่ในขั้นแสวงหา อุปาทาน คือ ความยึดติดในอารมณ์ หรือ สิ่งเร้าที่แสวงหาได้ด้วย อำนาจของ ตัณหา ซึ่งจัดอยู่ในขั้นครอบครอง ตามหลักปฏิจจสมุปบาท ตัณหา มีฐานเกิด คือ เวทนา การกำหนดรู้ทุกข์ ในทุกข์ที่เป็นความไม่สบายใจ ความเศร้าโศกเสียใจ รู้ความเป็นจริง ได้ ปัญญาอันประเสริฐ รู้แบบอริยะ ปริชาญาณ ได้โดยเด็ดขาดด้วยโลกุตตรมรรค ปฏิภาที่ให้ความดับแห่งทุกข์ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ มี สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ทางอันประเสริฐ ทางดำเนินของพระอริยะ ญาณอันให้สำเร็จความเป็น พระอริยะ มี ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และ พระอรหันต์

การศึกษาแนวทางในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขกัณฑ์ชั้นธสุตร พบว่า การเจริญสมณะ และวิปัสสนาภาวนา เป็นการฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญา ปัญญาที่รู้ชัด รู้แจ้งใน สมมติบัญญัติ และปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงโดยปรมัตถ์ ในการพิจารณารู้รูป นาม ซึ่งเป็นหนทางให้ผู้ ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือทาง กาย เวทนา จิต และธรรม และสิ่งสำคัญในการเจริญ วิปัสสนาภาวนา ผู้ปฏิบัติต้องรู้วิธีในการปรับอินทรีย์ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ตามสภาวะธรรมเพื่อให้เกิดความเห็นแจ้ง เป็นไปตามความเป็นจริง ซึ่งสภาวะธรรมตามที่ปรากฏ จนสามารถหยั่งรู้ถึงความเปลี่ยนแปลง แปรปรวนไปของรูป นาม เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อันไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ตัวตน เรา เขา จนเกิดปัญญาอันประเสริฐ สามารถสลัด กำจัดเสียซึ่งอภิชฌา และโทมนัส ตัณหาอุปาทาน อันนำไปเกิดในภพใหม่ เป็นผู้ไม่ยึดมั่นถือมั่น

อะไร ๆ ด้วยปฏิบัติ คือ อริยมรรค อันเป็นเป้าหมายชั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา
นี่คือ แนวทางแห่งการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม

การกำหนดสติระลึกรู้อยู่ทุกขณะ ๆ นั้น ได้กำหนดความเป็นจริงอย่างต่อเนื่อง กำหนด
สติระลึกรู้ กำหนดรู้ชัด รู้แจ้ง หยั่งรู้ พิจารณาว่า ชีวิตนี้มีเพียงขั้น ๕ ย่อแล้วมีเพียง รูป กับนาม
เท่านั้น ซึ่งมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนเป็นอนัตตา มีความเปลี่ยนแปลงจิตที่รอบรู้ทุกข์
อารมณ์ พิจารณาเห็นความจริงที่ปรากฏ เกิดความเบื่อหน่าย จิตย่อมคลายจากความกำหนด ย่อม
ละความยึดมั่นถือมั่น จิตย่อมละ และถอนความรู้สึกว่าเป็นตัวเรา เขา เสียได้

การเจริญสมณะและวิปัสสนา มีส่วนประกอบด้วยแนวทางการเจริญวิปัสสนาอยู่ ๓
ประการ คือ “อาตปปี สมปะชาโน สติมา” เพื่อละวิปัสสนา ๔ ส่วนอุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่น
ด้วยอำนาจกิเลส เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ โดยมีโยนิโสมนสิการ เพราะเหตุว่าสติปัฏฐาน ๔ เป็นภูมิ
วิปัสสนา เป็นอารมณ์สติปัฏฐาน และเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา และทุกข์ เป็นสภาวะธรรมที่ควร
กำหนดรู้ เมื่อมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงมรรคผล และสามารถเข้าถึง
ปริยญา ๓ ปัญญาแห่งความดับทุกข์ ละได้ซึ่งตัณหาทั้งหลาย

การปฏิบัติ เรียกว่า ปฏิปทา หมายถึง วิธีปฏิบัติ หนทาง หรือ วิธีดำเนินชีวิตให้บรรลุถึง
ความดับทุกข์ ปฏิปทาเช่นนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดวางไว้แล้วโดยสอดคล้องกับกระบวนการดับ
ทุกข์ เรียกปฏิปทาว่า มัชฌิมาปฏิปทา หมายถึง การปฏิบัติทางสายกลาง ไม่ตรงเกินไป ไม่หย่อน
เกินไป มัชฌิมาปฏิปทา มีชื่อเรียกอีกอย่างว่ามรรค ซึ่งแปลว่าทาง มีส่วนประกอบ ๘ อย่าง และทำ
ให้เจริญความเป็นอารยชน จึงชื่อว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือ อารยอัฏฐังคิกมรรค อริยมรรคทั้ง
๘ ประการเป็นไปเพื่อทำลายกิเลสทั้งหลาย และเพื่อดำเนินไปสู่นิพพาน ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เคยปฏิบัติมาก่อน จนสามารถบรรลุผล ได้ปัญญาอันประเสริฐ รู้ชัด รู้แจ้ง
ทรงเห็น คุณ โทษ และวิธีการละ คือ ความดับโดยไม่เหลือแห่งตัณหาด้วยมรรค

๒.๕.๒ ผลที่เกิดจากการแสดงพระสูตร

พระพุทธเจ้าทรงได้พระนามว่า บรมครูของโลก อันแสดงถึงพระอัจฉริยภาพในการ
แสดงธรรมของพระองค์ เป้าหมายการแสดงธรรมของพระองค์คือ ความสะอาด สว่าง
สงบที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้ฟังธรรม และเกิดปัญญา คือ แสงสว่างที่นำไปสู่ความพ้นจากความ
ทุกข์ทั้งปวง ^{๗๘} พระพุทธองค์ทรงใช้ฝนโลกเป็นห้องเรียน สรรพสัตว์ทั้งหลาย คือ ผู้เรียนตลอด

^{๗๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๓/๗๖.

ระยะเวลาในชีวิตของพระพุทธองค์ภายหลังการตรัสรู้ ทรงทำหน้าที่เป็นบรมครูสั่งสอนประชาชนให้เกิดความรู้ความเข้าใจในชีวิต เกิดปัญญาและดวงตาเห็นธรรม ทรงชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมศานต์ บอกทางแห่งพระนิพพานแก่เหล่าเวไนยสัตว์^{๗๙}

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้มีอยู่เป็นจำนวนมาก และมีระดับยาก ง่าย ลึก ตื้น แตกต่างกันไปตามสภาพธรรม หลักธรรมที่นำมาทรงสอนหรือถ่ายทอดจึงได้ผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาให้เข้ากับสภาพผู้ฟังธรรม และสภาพการแสดงธรรมในขณะนั้นเป็นเรื่อง ๆ ไป และนี่คือเห็นผลว่าทุกครั้งที่ทรงสอนพระองค์จึงประสบผลสำเร็จในการสอน

พระพุทธพจน์หรือพระสูตรที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ตามที่ต่าง ๆ นั้น ย่อมมีผลหรือประโยชน์ที่แตกต่างกันไป บัณฑิตผู้รู้ธรรมแห่งพระสูตร กล่าวว่า พระองค์แสดงพระสูตรเพราะเป็นคำรัสสอนพระพุทธเจ้าตรัสดีแล้ว เพราะผลดีประโยชน์ เพราะหลังประโยชน์ เพราะเป็นที่ด้านทานอย่างดี จริยอยู่พระสูตรนั้นย่อมแสดงประโยชน์ทั้งหลายอันต่างกันโดยประโยชน์ของตน และของผู้อื่น เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป กามคุณ แปลว่า คุณของกาม หรือประโยชน์ที่น่าพอใจของกาม หรือความสุข ความโสมนัสอันใด ที่อาศัยกามคุณทั้ง ๕ นี้เกิดขึ้น นี่คือกามคุณ สิ่งที่ทำให้เกิดความใคร่ สิ่งที่ถูกพันธสัตว์ไว้คือกาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสณัฐพะ

อีกนัยหนึ่ง คำว่า คุณ ในกามคุณ ๕ ก็แสดงถึงคุณของกามที่มีเล็กน้อยเช่นกัน หากกามไม่มีคุณแล้ว สัตว์จะไม่ติดข้อง มัวเมาเพลินเพลินในกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส กระทบสัมผัสเลย คุณของกามคืออะไร คือ สุข โสมนัสอันเกิดจากกาม เช่น เห็นรูปที่พอใจก็ยินดี ชอบ เกิดเวทนาความรู้สึกที่โสมนัส และชอบในสิ่งที่เห็น นี่คือคุณของกามที่มีเล็กน้อย หาก รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ทำให้ทุกข้ออย่างเดียว เหล่าสัตว์ก็คงไม่ติดข้อง พอใจและถูกเครื่องผูกคือกามคุณ ร้อยรัดไว้ แต่กามคุณนี้มีคุณน้อย แต่มีโทษมากมาย ทำให้มีการทะเลาะวิวาทอันอาศัยกามคุณ ๕ ผู้ที่ติดข้องกามคุณ ๕ จะต้องจมลงไปในสังสารวัฏฏ์ ไม่สามารถออกจากสังสารวัฏฏ์ได้ เพราะความติดข้องและเครื่องผูกคือกามร้อยรัดไว้นั่นเอง กามคุณ จึงมีคุณ ทำให้สัตว์โลกติดข้อง แต่มีโทษมาก เพราะมีโทษมาก ผู้มีปัญญาทั้งหลายจึงอบรมปัญญาเพื่อละกาม คือ กิเลสกาม ละความติดข้องและถึงการดับกิเลส ดังนั้น คำว่า คุณ ในกามคุณ จึงหมายถึง เครื่องผูก และยังหมายถึง คุณเล็กน้อยของกามด้วย

๒.๖ สรุป

^{๗๙} ชุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๒๔/๖๘๔.

กามคุณ (สุขที่เกิดจากกามคุณ) ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด สุข โสมนัสที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้ เรียกว่ากามสุข และเพราะหวังในกามคุณจึงต้องทนทุกข์ยากในการประกอบอาชีพหรือขนขวายที่จะได้มา ซึ่งต้องอดทนต่อความหนาว ทรากตรำ ต่อความร้อน เตือดร้อนเพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน และตายเพราะ ความหิวกระหาย แม้ข้อนี้ก็ถือว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย จึงเป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มี กามเป็นเหตุ เกิดเพราะเหตุแห่งกาม